۳۱۲

کتابخانهٔ
مجلس شورای
اسلامی
۱۵

۹۳۷

چهار رساله خطی اندر صرف

وغیره

۱۲۸

۷۳۵

۱۰۶۴۱

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

جمهوری اسلامی ایران

کتاب پنج گنج

مؤلف نظامی بن نصر

مترجم

شمارهٔ قفسه ۱۵۷۰۵

شماره ثبت کتاب ۹۱۲۵۱

۹۳۷

چهار رساله خطی اندر صرف

وغیره

۲۲۸

۷۳۵

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی
کتاب پنج گنج
مؤلف مفی بن نصیر
مترجم
شمارهٔ قفسه ۱۵۷۰۵
شمارهٔ ثبت کتاب ۹۱۲۵۱
جمهوری اسلامی ایران
۱۳۰۲
۱ ک ۶۴۱

کتابخانهٔ مجلس شورای اسلامی

پنج گنج

و

دستور المبتدی

و

عوامل منظومه

و

منشعب

یادگیچ یادگیچ یادگیچ

پنج گنج در صرف

۳۷ ورق

۱۵۷۰۵
۹۱۲۵۱

ربّ یسّر بسم الله الرحمن الرحیم وبه نستعین

الحمد لله علی ما خلق الانسان وانطقه بالبیان بکلمات
مؤتلفة من لغات مختلفة لیعبّر بها تماما فی المقصود عن
الحاجات فی مجاری الامور والعادات والصلوة علی
رسوله محمد سید البشر المخصوص بالطیب النشر وعلی آله
واصحابه دعامة الانام وقیدیة الاسلام بدانکه این کتابی
مبوّب ومفصّل در تصریف سخن عرب که جمله وی پنج
باب ست ومضمون هر باب بر پنج فصل ست ونام وی
پنج گنج ست باب اول در شناختن مجاری صرف افعال
واسماء ودر وی پنج فصل ست فصل اول در ذکر ماضی
فصل دوم در ذکر مستقبل فصل سیوم در ذکر امر ونهی
فصل چهارم در ذکر اسم فاعل ومفعول فصل پنجم در شناختن

خاصیت با بها چون مضمون این باب در خاتمه مصدّر
مقدم شده ست درین محل فروگذاشته تا کتاب
دراز نگردد باب دوم در شناختن اجناس افعال
واسماء وحروف آن فصل اول در کمیت اجناس
ومعرفت آن فصل دوم در صرف مهموز فصل سیوم
در صرف معتل فصل چهارم در صرف مضاعف فصل
پنجم در خاصیت با بها وآنچه بدان تعلق دارد فصل
اول در کمیت اجناس ومعرفت آن بدانکه جمله اسماء متمکنه
وافعال متصرفه بر چهار گونه ست صحیح ومهموز ومعتل ومضاعف
صحیح آن باشد که در حروف اصلی وی هیچ حرف علت
وهمزه دو حرف از یک جنس نباشد چون ضَرَبَ
وبَعْثَرَ ودَحْرَجَ وجَعْفَرٌ وسَفَرْجَلٌ ومهموز آن باشد که حرفی
از حروف اصلی وی همزه باشد مهموز بر سه نوع ست
مهموز فا چون أَمَرَ وأَمْرٌ ومهموز عین چون سَأَلَ و
رَأْسٌ ومهموز لام چون قَرَأَ وكَلَأٌ ومعتل آن باشد

فصل سیوم در صرف معتل بدانکه حروف علت را
ثقیل دارند ازان جهت که گاهی ویرا حذف کنند گاهی میان
بدل کنند وگاهی ساکن کنند وثقیل ترین ازایشان واو ست
پس یا پس الف والف همیشه ساکن باشد بی ضبط
چون ماولا وهرچه متحرک باشد بصورت الف ویا ساکن
منضبط بود همزه باشد چون أَخَذَ وسَأَلَ وقَرَأَ ودر رأس
وكأس واو أُخْت فتحت ست والف أخت فتحت ست
ویا أخت کسرت ست بدانکه صرف معتل خلاف صحیح
برابر باشد مگر جائی چند که درین مواضع یاد کنیم انشاء الله
تعالی اول آنکه چون فاکله واو باشد در باب فَعَلَ یَفْعُلُ
بفتح العین فی الماضی وکسرها فی الغابر ودر باب فَعِلَ
یَفْعَلُ بکسر العین فیهما از مستقبل واو بیفتد چون وَجِبَ
یَجِبُ ووَرِمَ یَرِمُ که در اصل یَوْجِبُ ویَوْرِمُ بوده ست
قانون هر واوی که میان یا وکسرت لازمی افتد وحرکت
یا مخالف واو باشد آن واو را حذف کنند چون یَعِدُ

که در اصل یَوْعِدُ بوده ست واو بود میان یای مفتوحه
وکسرت لازمی حرکت یا مخالف واو بود واو را حذف
چون واو از یَعِدُ بیفتاد از تَعِدُ وأَعِدُ ونَعِدُ نیز بیفتد
تا حکم باب مختلف نگردد اگرچه واو میان یا وکسرت نیست
ودر یَوْجَلُ واو نیفتاد زیرا که میان یا وکسرت نیست
بلکه میان یا وفتحت ست ودر یَوْجَلُ نیفتاد زیرا که
حرکت یا موافق واو ست وچون واو از مستقبل بیفتد
روا باشد که از مصدر نیز بیفتد چون وَعَدَ یَعِدُ عِدَةً ووَزَنَ
یَزِنُ زِنَةً قانون فعل از وجه اعلال اصل ست ومصدر
فرع وی واین نزدیک کوفیانست واما بنزدیک
بصریان مصدر اصل ست وفعل فرع وی از وجه
اشتقاق چون خواهند که فرع را با اصل برابر کنند
ایشانرا در تصحیح واعلال بر یکدیگر قیاس کنند چون
قَامَ قِیَامًا وقَاوَمَ قِوَامًا واو در قِیَامًا افتاد از آنچه
در قَامَ افتاده ست ودر قِوَامًا بسلامت ماند از آنچه

که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت باشد و حرف

علت سه اند دا و الف و یا که مجموع وی و ای باشد

و معتل بر دو گونه ست معتل بیکحرف و معتل بدو حرف

معتل بیک حرف بر سه گونه ست معتل فا چون وَعَدَ

و یَسِرَ و وَعَدَ دیگر و معتل عین چون قَالَ و بَاعَ

و بَابَ و نَابَ و معتل لام چون دَعَا و رَمَی و دَلَوٌ و

ظَبْیٌ و معتل بدو حرف بر دو گونه ست لفیف مقرون

و لفیف مفروق لفیف مقرون چون قَوِیَ و حَیِیَ و طَوَی

و لفیف مفروق چون وَقَی و وَعَی و وَفَی و وَخَی

و مضاعف ثلاثی آن باشد که عین کلمه و لام کلمه وی از

یک جنس باشد چون شَرَّ و سَتَّ و مَدَّ که در اصل

شَرَرَ و سَبَبَ و مَدَدَ بوده ست **فصل دوم** صرف

بهموز با صرف صحیح برابر باشد مگر در چند موضع که یاد

کرده شود بدو اصل بیرون آید اصل اول هر همزه که ساکن

ساکن باشد در اسم و یا در فعل روا بود که ویرا بدل

کنند بحرف علت بر وفق حرکت ماقبل وی چون رَأْسٌ

و کَأْسٌ و ذِئْبٌ و بِئْرٌ و بُؤْسٌ که در اصل رَاْسٌ

و کَاْسٌ و ذِیْبٌ و بِیْرٌ و بُوْسٌ بوده ست و یَاْخُذُ

و یُؤْخَذُ و شِیْتُ که در اصل یَاْخَذُ و یُؤْخَذُ و شِیْتُ

بوده ست اصل دوم هر جا که دو همزه در اول کلمه بهم

آیند و همزه اول متحرک باشد و دوم ساکن واجب

باشد که ویرا بدل کنند بحرف علت بر وفق حرکت

اول چون آمَنْتُ در اِیْمَانًا و اِیْسِیْرُوا و اُوْجِرَ که در اصل

اُأْمَنْتُ و اِإْمَانًا و اِإْسِیْرُوا و اُأْوْجِرَ بوده ست ابدال

در اصل اول جایز ست و ابدال در اصل دوم واجب

و لازم ست و این حکم در همه ابواب مطرد ست و همزه

که متحرک باشد و ماقبل وی حرف صحیح ساکن روا باشد

که حرکت همزه نقل کرده بماقبل دهند و همزه را حذف

کنند چنانچه یَسَلُ و قَدْ اَفْلَحَ که در اصل یَسْاَلُ و قَدْ اَفْلَحَ

بوده ست و لزوم این اعلال در باب یَرَی یَشَاءُ است

یَقُوْلُوْنَ	تَقُوْلُ	تَقُوْلَانِ	یَقُلْنَ
تَقُوْلُوْنَ	تَقُوْلَانِ	تَقُوْلُوْنَ	تَقُوْلُ
تَقُوْلَانِ	تَقُلْنَ	اَقُوْلُ	نَقُوْلُ

فعل مضارع مجهول

یُقَالُ	یُقَالَانِ	یُقَالُوْنَ	
تُقَالُ	تُقَالَانِ	یُقَلْنَ	تُقَالُ
تُقَالَانِ	تُقَالُوْنَ	تُقَالِیْنَ	تُقَالَانِ

نفی جحد فعل مضارع معروف

لَمْ یَقُلْ	لَمْ یَقُوْلَا	لَمْ یَقُوْلُوْا	لَمْ تَقُلْ

لَمْ تَقُلَا	لَمْ یَقُلْنَ	لَمْ تَقُلْ	لَمْ تَقُوْلَا
لَمْ تَقُوْلُوْا	لَمْ تَقُوْلِیْ	لَمْ تَقُوْلَا	لَمْ تَقُلْنَ
لَمْ اَقُلْ	لَمْ نَقُلْ	**نفی جحد فعل مستقبل مجهول**	لَمْ یُقَلْ
لَمْ یُقَالَا	لَمْ یُقَالُوْا	لَمْ تُقَلْ	لَمْ تُقَالَا
لَمْ یُقَلْنَ	لَمْ تُقَلْ	لَمْ تُقَالَا	لَمْ تُقَالُوْا
لَمْ تُقَالِیْ	لَمْ تُقَالَا	لَمْ تُقَلْنَ	لَمْ اُقَلْ	لَمْ نُقَلْ

نفی تاکید بلن در فعل مضارع معروف

لَنْ یَقُوْلَ	لَنْ یَقُوْلَا	لَنْ یَقُوْلُوْا	لَنْ تَقُوْلَ
لَنْ تَقُوْلَا	لَنْ یَقُلْنَ		

لَمْ تَقُوْلُوْا

در قاعدهٔ سلامت نانده ست دوم آنکه واو یا یاء در
در مصدر باب افعال و استفعال چون أوقد و یوقد
إیقاداً و إستوقد و یستوقد إستیقاداً قانون هر واو
که ساکن باشد و ماقبل وی مکسور آن واو یا کرده چون
میزان که در اصل میوزان بود و ایجل که در اصل أوجل
بود سیوم آنکه یا واو کرده چون علامت استقبال مفهوم
شود چنانچه یوعد و یوقن که در اصل یئیعد و یئیقن بود
قانون هر یا که ساکن باشد و ماقبل وی ضم بود آن یا
واو کرده چنانکه بالا رفت قانون هر واو و یا که بجای
فا کلمه باشد در باب افتعال تا کرده و تا در تا او غام
کرده شود چون اتّعد یتّعد اتّقاداً و اتّسر یتّسر اتّساراً
صرف معتل عین درین صرف تعلیل و تغییر بسیار افتد
مگر در باب تفعیل و تفعّل و تفاعل و مفاعلت که صرف این
چهار باب با صرف صحیح برابر باشد و سیاقت صرف وی
اینست

انبات فعل ماضی معروف

کتابخانهٔ
ملی شورای
اسلامی
۱۰

قالَ قالا قالوا قالَتْ

قالَتا قُلْتَ قُلْتِ قُلْتُما

قُلْتُمْ قُلْتُنَّ قُلْتُ قُلْنا

انبات فعل ماضی مجهول رقیل

قُلْتُ قُلْتَ قُلْتِ قُلْتُما

قُلْتُمْ قُلْتُنَّ قُلْنا قیلا

قیلوا قیلَتْ قیلَتا قیلْنَ

قُلْتَ قُلْتِ قُلْتُما قُلْتُمْ

قُلْتُنَّ قُلْتُ قُلْنا قُلْتُ

قُلْتُما قُلْتُمْ قُلْتُنَّ قُلْتُ

قُلْنا

انبات فعل مضارع معروف یقول

یَقُولانِ

لَنْ تَقُوْلَ لَنْ تَقُوْلَا لَنْ تَقُوْلُوْا لَنْ تَقُوْلِيْ

لَنْ تَقُوْلَا لَنْ تَقُلْنَ لَنْ اَقُوْلَ لَنْ نَقُوْلَ

نفی تاکید بلن در فعل مستقبل مجهول لَنْ يُقَالَ لَنْ يُقَالَا

لَنْ يُقَالُوْا لَنْ تُقَالَ لَنْ تُقَالَا لَنْ يُقَلْنَ

لَنْ تُقَالَ لَنْ تُقَالَا لَنْ تُقَالُوْا لَنْ تُقَالِيْ

لَنْ تُقَالَا لَنْ تُقَلْنَ لَنْ اُقَالَ لَنْ نُقَالَ

صورت
لام تاکید بانون ثقیله در فعل مضارع معروف لَيُقَوْلُنَّ لَيُقَوْلَانِّ

لَيُقَوْلُنَّ لَتُقَوْلُنَّ لَتُقَوْلَانِّ لَيُقَلْنَانِّ

لَتُقَوْلَنَّ لَتُقَوْلَانِّ لَتُقَوْلُنَّ لَتُقَوْلِيْنَّ

لَتُقَوْلَانِّ لَتُقَلْنَانِّ لَاُقَوْلَنَّ لَنُقَوْلَنَّ

لام تاکید بانون ثقیله در فعل مضارع مجهول لَيُقَالَنَّ لَيُقَالَانِّ

لَيُقَالُنَّ لَتُقَالَنَّ لَتُقَالَانِّ لَيُقَلْنَانِّ

لَتُقَالَنَّ لَتُقَالَانِّ لَتُقَالُنَّ لَتُقَالِيْنَّ

لَتُقَالَانِّ لَتُقَلْنَانِّ لَاُقَالَنَّ لَنُقَالَنَّ

لام تاکید بانون خفیفه در فعل مضارع معروف لَيُقَوْلُنْ لَيُقَوْلَانْ

لَيُقَوْلُنْ لَتُقَوْلُنْ لَتُقَوْلَانْ لَيُقَلْنَانْ

لَتُقَوْلَنْ لَتُقَوْلَانْ لَتُقَوْلُنْ لَتُقَوْلِيْنْ

لَتُقَوْلَانْ لَتُقَلْنَانْ لَاُقَوْلَنْ لَنُقَوْلَنْ

لَأَقُولَنَّ لَتَقُولُنَّ لام تاکید با نون خفیفه در فعل مجهول

لَتُقَالَانِّ لَتُقَالُنَّ لَتُقَالِنَّ لَتُقَالَانِّ لَتُقَالُنَّ لَتُقَالِنَّ

لَأُقَالَنَّ لَتُقَالَنَّ لَتُقَالِينَّ لَأُقَالَنَّ لَتُقَالَنَّ

امر حاضر معروف قَل قُولَا قُولُوا

قُولِي قُولَا قُلْنَ امر حاضر مجهول

لِتُقَلْ لِتُقَالَا لِتُقَالُوا لِتُقَالِي

امر غایب معروف لِيَقُلْ لِتُقَالَا لِتُقَالَانِّ لِيُقَالَا لِتُقَالَا

لِيَقُولَا لِيَقُولُوا لِتُقَلْ لِتَقُولَا

لِتَقُلْ

لِتُقَلْ امر غایب مجهول لِأُقَلْ لِيُقَلْ

لِيُقَالَا لِيُقَالُوا لِتُقَلْ

لِتُقَالَا لِيُقَالَنِّ لِأُقَلْ لِتُقَلْ

امر حاضر معروف با نون ثقیله قُولُنَّ قُولَانِّ قُولُنَّ

قُولَانِّ قُولَنِّ قُلْنَانِّ

امر حاضر مجهول با نون ثقیله لِتُقَالَانِّ لِتُقَالُنَّ

لِتُقَالَانِّ لِتُقَالَنِّ لِتُقَالُنَّ لِتُقَلْنَانِّ

امر غایب معروف با نون ثقیله لِيَقُولَانِّ لِيَقُولُنَّ

لَا تُقَاتِلَانِّ لَا تُقَاتِلَانِّ لَا تُقَاتِلَانِّ نهی حاضر معروف

لَا تَقُلْ لَا تَقُولَا لَا تَقُولُوا لَا تَقُولِي

لَا تُقَالَانِّ لَا تُقَالَانِّ لَا تُقَالَانِّ نهی حاضر مجهول

لَا تُقَالَا لَا تُقَالُوا لَا تُقَالِي

لَا تُقَالَانِّ نهی غایب معروف لَا يُقَلْ لَا تَقُولَا

لَا يَقُولُوا لَا تَقُلْ لَا تَقُولَا لَا يُقَلْنَ

لَا أُقَلْ لَا نُقَلْ نهی غایب مجهول لَا يُقَلْ

لَا يُقَالَا لَا يُقَالُوا لَا تُقَلْ لَا تُقَالَا

لَيُقَاتِلَانِّ لَتُقَاتِلَانِّ لَتُقَاتِلَانِّ

لَأُقَاتِلَنَّ لَنُقَاتِلَنَّ امر غایب مجهول بانون تقیله لَيُقَاتَلَنَّ

لَيُقَالَانِّ لَيُقَاتَلَنَّ لَتُقَاتَلَانِّ

لَيُقَاتِلَانِّ لَأُقَاتِلَنَّ لَتُقَاتِلَنَّ امر حاضر معروف بانون خفیفه

لَيُقَاتِلَانِّ لَتُقَاتِلَانِّ لَتُقَاتِلَانِّ

لَيُقَالَانِّ لَيُقَالَانِّ لَتُقَالَانِّ امر حاضر مجهول بانون خفیفه

لَيُقَاتِلَانِّ لَتُقَاتِلَانِّ امر غایب معروف بانون خفیفه

لَيُقَاتِلَانِّ لَتُقَاتِلَانِّ لَتُقَاتِلَانِّ

لَيُقَالَانِّ لَيُقَالَانِّ لَتُقَالَانِّ امر غایب مجهول بانون خفیفه

لَا تُقَلْنَ لَا أُقَلْ لَا تُقَلْ نهی حاضر معروف تثقیل

لَا تُقَوِّلْنَ لَا تُقَوِّلَانِ لَا تُقَوِّلُنَ لَا تُقَوِّلِينَ

لَا تُقَوَّلَانِ لَا تُقَلْنَانِ نهی حاضر مجهول مانون تثقیل لَا تُقَالَنَّ

لَا تُقَالَانِ لَا تُقَالُنَّ لَا تُقَالِينَّ لَا تُقَالَانِ

لَا تُقَلْنَانِ نهی غایب معروف مانون تثقیل لَا يُقَوِّلَنَّ لَا يُقَوِّلَانِ

لَا يُقَوِّلْنَ لَا تُقَوِّلَنَّ لَا تُقَوِّلَانِ لَا يُقَلْنَانِ

لَا أُقَوَّلَنَّ لَا تُقَوَّلَنَّ نهی غایب مجهول مانون تثقیل لَا تُقَالَنَّ

لَا يُقَالَانِ لَا يُقَالُنَّ لَا تُقَالَنَّ لَا تُقَالَانِ

لَا تُقَلْنَانِ

لَا يُقَلْنَانِ لَا أُقَالَنَّ لَا تُقَالَنَّ نهی حاضر معروف مانون خفیفه

لَا تُقَوِّلْنَ لَا تُقَوِّلُنَّ لَا تُقَوِّلِينَّ نهی حاضر مجهول مانون خفیفه

لَا تُقَالَنَّ لَا تُقَالُنَّ لَا تُقَالِينَّ نهی غایب معروف مانون خفیفه

لَا يُقَوِّلَنَّ لَا تُقَوِّلَنَّ لَا أُقَوِّلَنَّ

لَا تُقَوَّلَنَّ نهی غایب مجهول مانون خفیفه لَا يُقَالَنَّ لَا تُقَالَنَّ

لَا تُقَالَنَّ لَا أُقَالَنَّ لَا تُقَالَنَّ اسم فاعل

قَائِلٌ قَائِلَانِ قَائِلُونَ قَائِلَةٌ

قَائِلَتَانِ قَائِلَاتٌ اسم مفعول مَقُولٌ

مَقُولَانِ مَقُولُونَ مَقُولَةٌ مَقُولَتَانِ

مَقُولَاتٌ نمانون قال که در اصل قَوَلَ بود واو
متحرک ماقبل او مفتوح واورا بالف بدل کردند قال شد
زیرا چه هر واوی ویائی که متحرک باشد بحرکت لازمی
وماقبل وی مفتوح بود بلخت لازمی وآن کلمه از التباس
مفرد ایمن باشد ودر آن کلمه تعلیلی دیگر از جنس وی مقتضاه
باشد ودر معنی واو دیا که تصحیح وی ضروری نباشد ونیز
مصدر وجمع نباشد الف کردند چون قال ورباح ودعا
ورمی ورباب ونائب وعصا وهدی ودعوا ورمیا واو
والف نگشت زیرا چه از التباس بمفرد ایمن نیست
ودر رکوعی ورکوعی واو الف نگشت زیرا چه تعلیلی دیگر
از جنس وی افتاده ست ودر یکوع وقعید وعیبی او
الف نگشت زیرا چه در معنی اخوة واضیعة واعیبة ست
در خولان وسیلانی واو الف نگشت زیرا چه مصدر ست

ودر حوکت وشوکت واو الف نگشت زیرا چه
جمع ست قالین بگفتند آنرا زنان در اصل قَوَلْنَ بود
نقل کرده از قَوَلْنَ بِقَوُلْنَ آوردند واو واخت ضمت
بود ضمت دیگر بر واو دشوار داشتند نقل کرده
بماقبل دادند وساکن بهم آمدند ودر عرب بهم نیاید
واورا بیفکندند قُلْنَ شد سوال از قَوُلْنَ بِقَوُلْنَ چرا
نقل کردند جواب زیرا چه واو الف شدن می خواست
ومحل نگذارد جز بود ودلیل نخواستند بر حذف واو بس
ضمت در آوردند تا دلیل کند بر حذف واو قُلْنَ شد
ودیگر احوات بهمین قیاس کنند قبل که در اصل
قُوِلَ بود بست واو حرف علت ضعیف بود وکسرت
حرکت قوی را احتمال نتوانست کرد از واو نقل کردند
بقاف واو بعد ازالة حرکت ماقبل واو یا گشت یُقْوَلُ
در اصل یُقْوِلُ بود بست حرکت واو نقل کرده بقاف دادند
برای اتفاق باب واگر بر وفق شود وی در ان کلمه اعلال

بینتادی زیراچه ماقبل واو ویا چون ساکن باشد حرکت
بر وی مستقل ندارند و حکم آن واو ویا حکم حرف صحیح باشد
چون مَخْوَفٌ و مَبْیَعٌ یَقَالُ در اصل یَقْوَلُ بود و حرکت او
نقل کرده بقاف دادند واو در اصل متحرک بود و ماقبل وی
اکنون مفتوح گشت واو الف گشت یَقَالُ شد سوال
حرکت واو در یَقَالُ چرا نقل کرده بقاف دادند جواب
زیراچه تا بر وفق معروف باشد چون در معروف نقل کرده
بودند در مجهول نیز نقل کرده شد تا حکم هر دو یکی باشد و هرگاه
که چنین کلمه دلام کلمه ساکن باشد در مثل این حرف علت
بیفتد از جهت اجتماع ساکنین چون لَمْ یَقُلْ وَلَا یَقُلْ وَلْیَقُلْ
وَقُلْ وَلْتَقُلْنَ وَتُقُلْنَ قَائِلٌ در اصل قَاوِلٌ بود واو همزه
قَائِلٌ شد زیراچه هر واو ویا که بطرف باشد و ما قبل او مکسور
بطرف دهند الف زاید آن واو ویا همزه کرده چون قَائِلٌ
وَبَائِعٌ وَدُعَاةٌ وَبُنَاةٌ وَاِنْقَاةٌ وَاِسْتِقَاةٌ وَمَقُولٌ در اصل
مَقْوُولٌ بود واو را حرکت ضمه بود و ضمه دیگر بر وی گران

داشتند حرکت واو نقل کرده بقاف دادند برای اتفاق
باب بعد دو ساکن هم آمدند یکی را حذف کردند تنوین شد و بعضی
گویند واو اول را بعضی گویند واو آخر را حذف کردند چرا
واو دوم واو علامت ست الا علامتی را نمی‌توان حذف و بعضی گویند
که دوم را بجهت مد زیراچه زاید ست و الف زاید اولی
باب حذف صرف مثل این از باب فَعَلَ یَفْعِلُ بفتح العین
فی الماضی و کسرها فی الغابر همه بر نوع قیاس کنند

اثبات نقل ماضی معروف

بَاعُوْا	بَاعَتْ	بَاعَتَا	بِعْنَ
بِعْتَ	بِعْتُمَا	بِعْتُمْ	بِعْتِ
بِعْتُمَا	بِعْتُنَّ	بِعْتُ	بِعْنَا

اثبات نقل ماضی مجهول

بَاعَ	بَاعَا	بَاعُوا	بَاعَتْ
بَاعَتَا	بَاعَتْ	بَاعَتَا	بِعْنَ
بِعْتَ	بِعْتُمَا	بِعْتُمْ	بِعْتِ
بِعْتُمَا	بِعْتُنَّ	بِعْتُ	بِعْنَا

اثبات اول مضارع صحیح

يَبِيعُ	يَبِيعَانِ	يَبِيعُونَ	تَبِيعُ
تَبِيعَانِ	يَبِعْنَ	تَبِيعِينَ	تَبِيعَانِ
تَبِعْنَ	أَبِيعُ	نَبِيعُ	

اثبات اول مضارع اجوف واوی

يَبِيعَانِ	تَبِيعَانِ	أَبِيعُ	نَبِيعُ

يُبَايِعُونَ	تُبَايِعُ	تُبَايِعَانِ	يُبَايِعْنَ
تُبَايِعُ	تُبَايِعَانِ	تُبَايِعُونَ	تُبَايِعْنَ
تُبَايِعَانِ	تُبَايِعْنَ	أُبَايِعُ	نُبَايِعُ

اثبات اول مضارع صحیح

لَمْ يَبِعْ	لَمْ يَبِيعَا	لَمْ يَبِيعُوا	لَمْ تَبِعْ
لَمْ تَبِيعَا	لَمْ يَبِعْنَ	لَمْ تَبِعْ	لَمْ تَبِيعَا
لَمْ تَبِيعُوا	لَمْ تَبِعْنَ	لَمْ تَبِيعِي	لَمْ تَبِيعَا
لَمْ تَبِعْنَ	لَمْ أَبِعْ	لَمْ نَبِعْ	

اثبات اول مضارع اجوف واوی

لَمْ يَبِعْ	لَمْ يَبِيعَا	لَمْ تَبِعْ	لَمْ تَبِيعَا

لَمْ يُبَايِعُوا لَمْ يُبَايِعْ لَمْ يُبَايِعَا لَمْ يُبَايِعَتَا

لَمْ يُبَايِعْنَ لَمْ تُبَايِعَا لَمْ يُبَايِعُوا لَمْ تُبَايِعَا

لَمْ تُبَايِعْنَ لَمْ تُبَايِعْ لَمْ أُبَايِعْ لَمْ نُبَايِعْ

لَنْ يُبَايِعَا لَنْ يُبَايِعْ

لَنْ يُبَايِعُوا لَنْ يُبَايِعَ لَنْ يُبَايِعَا لَنْ يُبَايِعَتَا

لَنْ يُبَايِعْنَ لَنْ تُبَايِعَ لَنْ تُبَايِعَا لَنْ تُبَايِعُوا

لَنْ تُبَايِعْنَ لَنْ تُبَايِعَا لَنْ تُبَايِعَتَا لَنْ أُبَايِعَ

لَنْ نُبَايِعَ

لَنْ يُبَايِعَا

لَنْ يُبَايِعُوا لَنْ يُبَايِعَ لَنْ يُبَايِعَا لَنْ يُبَايِعَتَا

لَنْ يُبَايِعْنَ لَنْ تُبَايِعَ لَنْ تُبَايِعَا لَنْ تُبَايِعُوا

لَنْ تُبَايِعْنَ لَنْ تُبَايِعَا لَنْ تُبَايِعَتَا لَنْ أُبَايِعَ

لَنْ نُبَايِعَ

لَنْ يُبَايِعَا

لَمْ يُبَايَعُوا لَمْ يُبَايَعْ لَمْ يُبَايَعَا لَمْ يُبَايَعَتَا

لَمْ يُبَايَعْنَ لَمْ تُبَايَعَا لَمْ يُبَايَعُوا لَمْ تُبَايَعَا

لَمْ تُبَايَعْنَ لَمْ تُبَايَعْ لَمْ أُبَايَعْ لَمْ نُبَايَعْ

لَنْ يُبَايَعَا لَنْ يُبَايَعْ

لَنْ يُبَايَعُوا لَنْ يُبَايَعَ لَنْ يُبَايَعَا لَنْ يُبَايَعَتَا

لَنْ يُبَايَعْنَ لَنْ تُبَايَعَ لَنْ تُبَايَعَا لَنْ تُبَايَعُوا

لَنْ تُبَايَعْنَ لَنْ تُبَايَعَا لَنْ تُبَايَعَتَا لَنْ أُبَايَعَ

لَنْ نُبَايَعَ

لَنْ يُبَايَعَا

يَتَّبِعَانِ تَتَّبِعَانِ تَتَّبِعَانِ يَتَّبِعَانِ

تَتَّبِعَانِ تَتَّبِعَانِ تَتَّبِعُونَ تَتَّبِعِينَ

تَتَّبِعَانِ تَتَّبِعَانِ أَتَّبِعُ نَتَّبِعُ

يَتَّبِعْنَ

يَتَّبِعَا

يَتَّبِعُوا

يَتَّبِعْنَ

لَا يَتَّبِعْنَ لام تاکید با نون ثقیله در افعال مستقبل

يَتَّبِعَانِ يَتَّبِعَانِ يَتَّبِعُونَ يَتَّبِعْنَ

تَتَّبِعَانِ تَتَّبِعَانِ تَتَّبِعُونَ تَتَّبِعْنَ

أَتَّبِعُ نَتَّبِعُ أَتَّبِعَا نَتَّبِعَا

اتَّبِعْ امر حاضر معروف اتَّبِعَا اتَّبِعُوا اتَّبِعْنَ

لِيَتَّبِعْ لِيَتَّبِعَا لِيَتَّبِعُوا لِيَتَّبِعْنَ

لِتَتَّبِعْ لِتَتَّبِعَا لِيَتَّبِعْنَ لِتَتَّبِعْنَ

لَا تَتَّبِعْ لَا تَتَّبِعَا لَا يَتَّبِعُوا لَا يَتَّبِعْنَ

لَا تَتَّبِعْ لَا تَتَّبِعَا لَا تَتَّبِعُوا لَا تَتَّبِعْنَ

لَا أَتَّبِعُ لَا نَتَّبِعُ

لَا تَتَّبِعَانِ لَا تَتَّبِعَانِ لَا يَتَّبِعْنَ لَا تَتَّبِعْنَ

لَا تَتَّبِعَانِ لَا تَتَّبِعَانِ لَا تَتَّبِعُونَ لَا تَتَّبِعْنَ

لَا أَتَّبِعُ لَا نَتَّبِعُ

لَا تَتَّبِعْ نهی غایب معروف لَا يَتَّبِعَا لَا يَتَّبِعُوا لَا يَتَّبِعْنَ

لَا تَتَّبِعَانِ نهی غایب معروف با نون ثقیله لَا يَتَّبِعَانِ لَا يَتَّبِعْنَ

لَا تَتَّبِعْ لَا تَتَّبِعَا لَا تَتَّبِعُوا لَا تَتَّبِعْنَ

لَا تَتَّبِعَانِ لَا تَتَّبِعَانِ لَا تَتَّبِعُونَ لَا تَتَّبِعْنَ

لَا أَتَّبِعْ نهی حاضر معروف لَا نَتَّبِعْ

لَا تَتَّبِعَانِ نهی حاضر معروف با نون ثقیله لَا تَتَّبِعُنَّ

لَا تَتَّبِعْ لَا تَتَّبِعَا لَا تَتَّبِعُوا لَا تَتَّبِعْنَ

لَا تَتَّبِعَانِ لَا تَتَّبِعَانِ لَا تَتَّبِعُونَ لَا تَتَّبِعْنَ

لَا أَتَّبِعْ لَا نَتَّبِعْ

لَا تَتَّبِعَانِ نهی حاضر مجهول با نون ثقیله لَا تُتَّبَعُنَّ

لَا تُتَّبَعْ لَا تُتَّبَعَا لَا تُتَّبَعُوا لَا تُتَّبَعْنَ

لَا تُتَّبَعَانِ لَا تُتَّبَعَانِ لَا يُتَّبَعْنَ لَا تُتَّبَعْنَ

لَا أُتَّبَعُ لَا نُتَّبَعُ

يَبِيْعَانِ	يَبِيْعُوْنَ	يَبِيْعُ	يَبِيْعَانِ	يَبِيْعُوْنَ
يَبِيْعَانِ امر حاضر مجهول بانون ثقيله	يَبِيْعَانَّ	يَبِيْعَانِّ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُوْنَ
يُبَاعَانَّ	يُبَاعَانِّ	يُبَاعَانِ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُوْنَ
امر غايب معروف بانون ثقيله	يَبِيْعَانِّ	يَبِيْعَانِّ	يَبِيْعَانِ	يَبِيْعُوْنَ
يَبِيْعَانَّ	يَبِيْعَانِّ	يَبِيْعَانِ	يَبِيْعَانِ	يَبِيْعُوْنَ
يَبِيْعَانِ	يَبِيْعَانِ	يَبِيْعَانِ	يَبِيْعَانِ	يَبِيْعُوْنَ
يُبَاعَانِ	يُبَاعَانِ	يُبَاعَانِ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُوْنَ
يُبَاعَانِ	يُبَاعَانِ	يُبَاعَانِ	يُبَاعَانِ	يُبَاعُوْنَ

يَبِيْعِيْنَ	يَبِيْعُ	يَبِيْعِيْنَ امر حاضر مجهول بانون خفيفه		
يُبَاعِيْنَ	يُبَاعُ	يُبَاعِيْنَ امر غايب معروف بانون خفيفه		
يَبِيْعِيْنَ	يَبِيْعُوْنَ	يَبِيْعِيْنَ	يَبِيْعِيْنَ	لَا يَبِيْعِيْنَ
يُبَاعِيْنَ امر غايب مجهول بانون خفيفه	يُبَاعُوْنَ	يُبَاعِيْنَ	يُبَاعِيْنَ	لَا يُبَاعِيْنَ
يُبَاعُ	لَا يُبَاعُ	لَا يُبَاعُ	لَا يُبَاعُ	نهى حاضر مجهول
لَا تَبِيْعُ	لَا تَبِيْعَا	لَا تَبِيْعُوْا	لَا تَبِيْعِيْ	لَا تَبِيْعِيْ
لَا تَبِيْعَا	لَا تَبِيْعُ نهى حاضر مجهول	لَا تَبِيْعُ		
لَا تُبَاعُوْا	لَا تُبَاعُ	لَا تُبَاعَا		

لَا يَبِيْعَانِ نهى غايب مجهول بانون ثقيله	لَا يُبَاعَانِ	لَا يُبَاعُوْنَ		
لَا تُبَاعُوْنَ	لَا أُبَاعُ	لَا تُبَاعُ اسم فاعل		
بَائِعٌ	بَائِعَانِ	بَائِعُوْنَ	بَائِعَةٌ	
بَائِعَانِ	بَائِعَاتٌ	اسم مفعول	مَبِيْعٌ	
مَبِيْعَانِ	مَبِيْعُوْنَ	مَبِيْعَةٌ	مَبِيْعَتَانِ	

مَبِيْعَاتٌ قانون يقين فروخند آنچه ز فان كه در اصل
مَبِيْعُ بود نقل كرده از مَبِيْعٌ به مَبِيْعٌ آورند يا اخت كسرت
بود كسرت بر يا دشوار داشتند نقل كرده با قبل دادند
دو ساكن بهم آمدند يكى يا دوم عين يا را حذف كردند مَبِيْعٌ
شد مَبِيْعٌ در اصل مَبِيْعٌ بود كسرت بر يا دشوار داشتند

نقل كردند با قبل دادند دو ساكن بهم آمدند مَبِيْعٌ شد مَبِيْعٌ
در اصل مَبِيْعٌ بود حكم او چون يقول ست و حكم يباع
چون حكم يقال ست مَبِيْعٌ در اصل مَبِيْوعٌ بود و ست
نقل كردند از مَبِيْوعٌ مَبِيْعٌ آورده اند و ما گفتيم
شد كسرت از يا نقل كرد و با قبل دادند دو ساكن بهم
آمدند يكى را بيفكندند مَبِيْعٌ شد صرف باب فَعِلَ يَفْعَلُ
بكسر العين فى الماضى و فتحها فى المضارع ماضى معروف

خِفْتُ	خِفْنَا			
خِفْتُمْ	خِفْتُمَا	خِفْتُنَّ		
خِفْتَ	خِفْتَا	خِفْتُمْ	خِفْتِ	خِفْتُنَّ
خَافَتَا	خِفْنَ	خِفْتُ	خِفْتَمَا	
خَافَ	خَافَا	خَافُوْا	خَافَتْ	

خِفْتُ	خِفْنَا	خِفْتَ	خِفْتُمَا	خِفْتُمْ
خِفْتِ	خِفْتُمَا	خِفْتُنَّ	خِفْتُ	خِفْنَا
خَافَ	خَافَتْ	خَافَا	خَافَتَا	خَافُوا
خِفْنَ	خِفْتَ	خِفْتُمَا	خِفْتُمْ	
خِفْتِ	خِفْتُمَا	خِفْتُنَّ	خِفْتُ	
خَافَ	خَافَتْ	خَافَا	خَافَتَا	خَافُوا
خِفْنَ	خِفْتَ	خِفْتُمَا	خِفْتُمْ	
خِفْتِ	خِفْتُمَا	خِفْتُنَّ	خِفْتُ	

خِفْنَا بثبات فتحه عين مضارع مجزوم

يَخَافُ	تَخَافُ	يَخَافَانِ	تَخَافَانِ	يَخَافُونَ
يَخَافْنَ	تَخَافُ	تَخَافَانِ	تَخَافَانِ	يَخَافْنَ
تَخَافُ	تَخَافَانِ	تَخَافُونَ	تَخَافْنَ	
تَخَافَانِ	تَخَافْنَ	أَخَافُ	نَخَافُ	
يَخَافُوا	يَخَافَا	يَخَافَتَا	يَخَافْنَ	

مضارع مجهول

يُخَافُ	يُخَافَانِ	يُخَافُونَ	يُخَافْنَ	تُخَافُ
يُخَافَانِ	يُخَافْنَ	تُخَافُ	تُخَافَانِ	
تُخَافُونَ	تُخَافْنَ	تُخَافَانِ		
تُخَافُ	تُخَافَانِ	تُخَافُونَ	تُخَافْنَ	
تُخَافُ	نُخَافُ			

امر حاضر معروف

خَافُوا	خَافِيَا	خَافَا	خَفْنَ

امر غائب مجهول

لِيُخَافُوا	لِتُخَافَا	لِيُخَافَا	لِتُخَفْنَ	لِتُخَافَ
لِتُخَافَا	لِيُخَافْنَ	لِتُخَافَ	لِتُخَافِي	
لِيُخَافَا	لِتُخَافَتَا	لِيُخَافَتَا	لِيُخَفْنَ	
لِتُخَافَا	لِيُخَافَا	لِتُخَافَتَا	لِتُخَفْنَ	
لِيُخَافُوا	لِتُخَفْنَ	لِتُخَافَا	لِيُخَفْنَ	
لِأُخَفْ	لِتُخَافَا	لِيُخَفْنَ	لِيُخَافَا	لِتُخَفْنَ
لِتُخَافُوا	لِيُخَفْنَ	لِتُخَافَا	لِيُخَفْنَ	
لِأُخَفْ	لِنُخَفْ			

امر حاضر معروف بانون ثقيله

خَافُنَّ	خَافِنَانِّ	خَافُنَّ	خَافِنَانِّ	خَافُنَّ
خَافِنَانِّ	خَافُنَّ	خَافِنَانِّ	خَافُنَّ	

امر حاضر مجهول بانون ثقيله

لِتُخَافُنَّ	لِتُخَافَانِّ	لِتُخَافُنَّ	لِتُخَافَانِّ	لِتُخَافُنَّ
لِتُخَافَانِّ	لِتُخَافُنَّ	لِتُخَافَانِّ	لِتُخَافُنَّ	

امر غائب مجهول بانون ثقيله

لِيُخَافُنَّ	لِيُخَافَانِّ	لِيُخَافُنَّ	لِيُخَافَانِّ	لِيُخَافُنَّ
لِيُخَافَانِّ	لِيُخَافُنَّ	لِيُخَافَانِّ	لِيُخَافُنَّ	

امر حاضر معروف بانون خفيفه

خَافُنْ	خَافِنَانْ	خَافُنْ	خَافِنَانْ	خَافُنْ
خَافِنَانْ	خَافُنْ	خَافِنَانْ	خَافُنْ	

امر حاضر مجهول بانون خفيفه

لِتُخَافُنْ	لِتُخَافَانْ	لِتُخَافُنْ	لِتُخَافَانْ	لِتُخَافُنْ
لِتُخَافَانْ	لِتُخَافُنْ	لِتُخَافَانْ	لِتُخَافُنْ	

امر غائب مجهول بانون خفيفه

لِيُخَافُنْ	لِيُخَافَانْ	لِيُخَافُنْ	لِيُخَافَانْ	لِيُخَافُنْ
لِيُخَافَانْ	لِيُخَافُنْ	لِيُخَافَانْ	لِيُخَافُنْ	

لَا أُخَافُ	لَا نُخَافُ	أمر غايب مجهول بانون تاكيد خفيفه		
لَا تُخَافُ	لَا تُخَافَانِ	لَا يُخَافُونَ	لَا تُخَافُ	لَا تُخَافَانِ
لَا يُخَافُ	لَا تُخَافُ	لَا يُخَافَانِ	لَا تُخَافَانِ	لَا يُخَافُونَ
لَا تُخَافِينَ	لَا تُخَافَانِ	لَا يُخَافُونَ	لَا تُخَافُ	لَا تُخَافَانِ
لَا أُخَافُ	لَا نُخَافُ	نهى حاضر معروف	لَا تُخَفْ	لَا تُخَافَا
لَا تُخَافُوا	لَا تُخَافِي	لَا تُخَافَا	لَا تُخَفْنَ	
نهى غايب مجهول	لَا تُخَفْ	لَا تُخَافَا	لَا تُخَافُوا	
لَا تُخَافِي	لَا تُخَافَا	لَا تُخَفْنَ	نهى غايب مجهول	
لَا يُخَفْ	لَا يُخَافَا	لَا يُخَافُوا	لَا تُخَفْ	
لَا تُخَافَا	لَا يُخَفْنَ	لَا أُخَفْ	لَا نُخَفْ	

لَا أُخَافَنَّ	لَا نُخَافَنَّ	نهى غايب مجهول بانون تاكيد		
لَا تُخَافَنَّ	لَا تُخَافِنَّ	لَا تُخَافَانِّ	لَا يُخَافُنَّ	لَا تُخَافَانِّ
لَا تُخَافُنَّ	لَا تُخَافَانِّ	لَا يُخَافُنَّ	لَا أُخَافَنَّ	لَا نُخَافَنَّ
نهى حاضر معروف بنون ثقيله			لَا تُخَافَنَّ	
لَا تُخَافِنَّ	نهى غايب مجهول بانون ثقيله		لَا تُخَافَنَّ	
لَا تُخَافُنَّ	نهى غايب معروف بانون ثقيله		لَا يُخَافَنَّ	
لَا أُخَافَنَّ	لَا نُخَافَنَّ	نهى غايب مجهول		
لَا تُخَافَنَّ	لَا يُخَافَنَّ	لَا تُخَافَنَّ	لَا أُخَافَنَّ

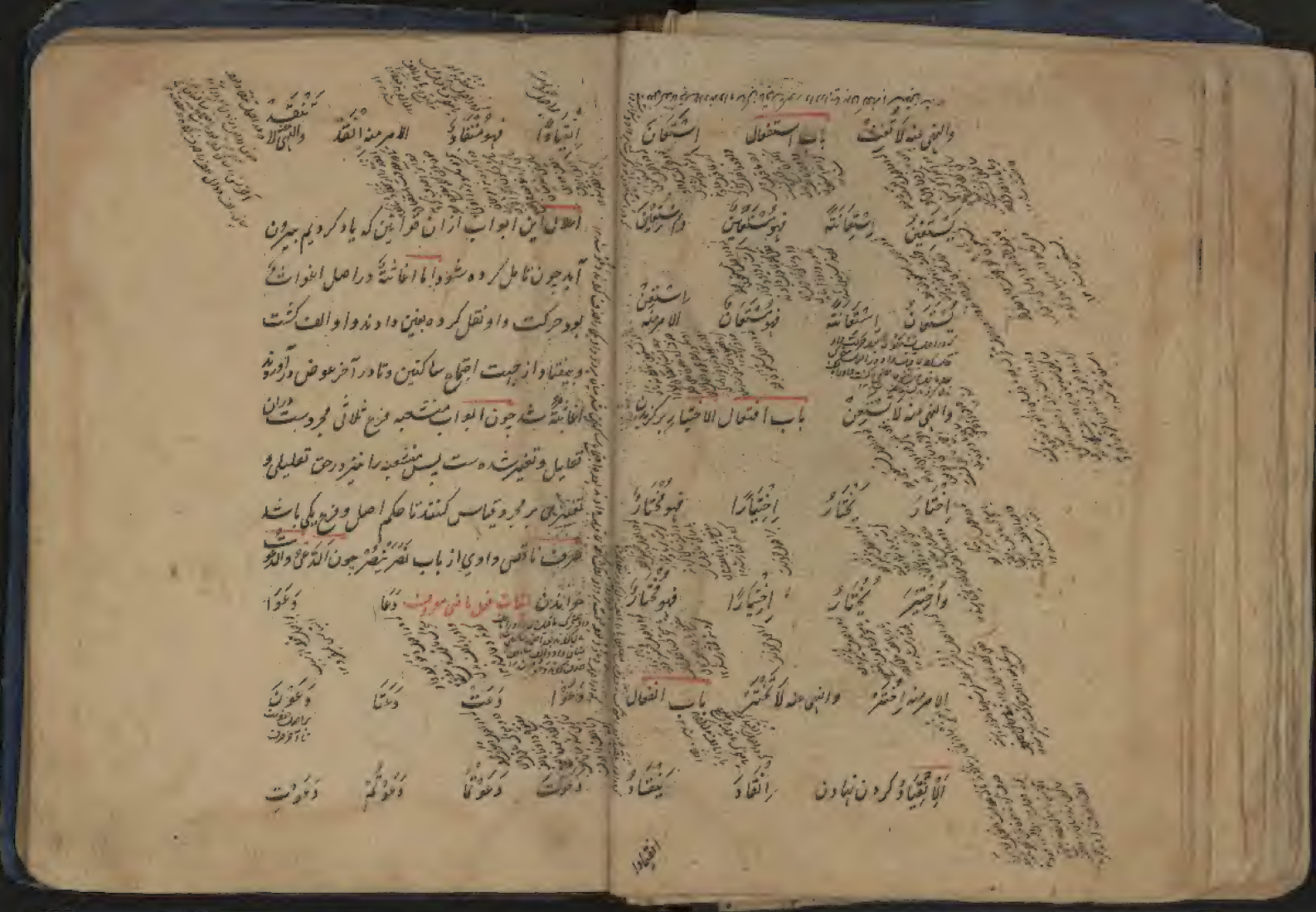

باب استفعال

باب افتعال

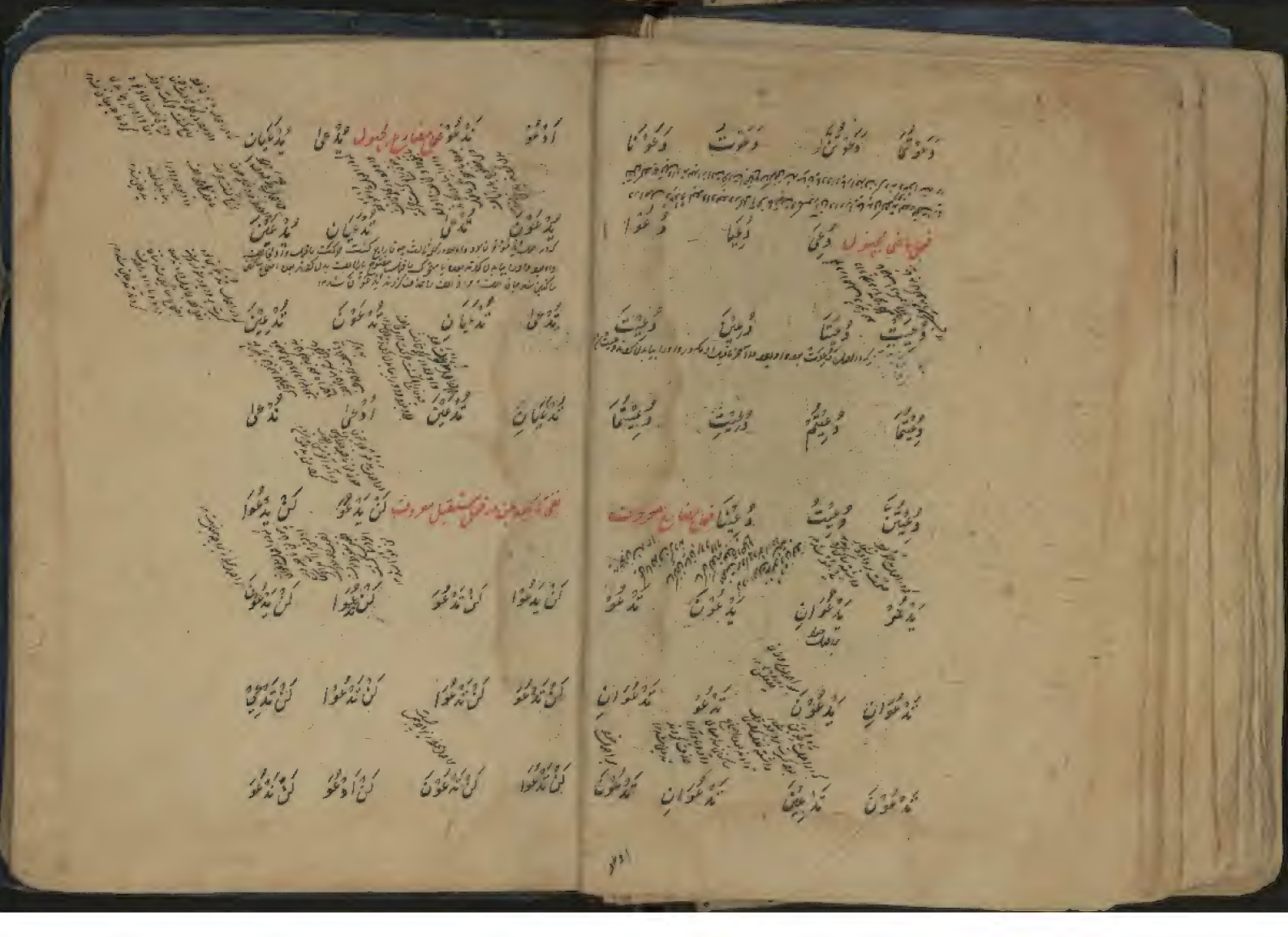

لن يدعو لن يدعا لن يدعي

لن يدعوا لن يدعوا لن يدعين

لن يدعو لن يدعوا لن يدعين

لن أدعو لن ندعو

لم يدع جمع مذكر غائب مضارع مجزوم لم يدعوا

لم يدعو لم يدعوا لم يدعون

لم يدعو لم يدعوا لم يدعين

لم يدع لم يدعيا لم يدعوا لم يدعين

لم يدعيا لم يدعين لم أدع لم ندع

لم يدعوا لم يدعوا لم يدعون

لم يدعو لم يدعوا لم يدعين

لم يدعوا لم يدعون لم أدع لم ندع

لن يدعو لن يدعوا لن يدعوا

لن يدعوا لن يدعوا لن يدعون

لن يدعو لن يدعوا لن يدعين

لن يدعوا لن يدعوا لن يدعون

لن يدعوا لن يدعوا لن يدعين

لن يدعوا لن يدعوا لن يدعين

لَا يَدْعُوْنَانِ لَا أَدْعُوْنَ لَا نَدْعُوْنَ بَاءِ تَمِيمٍ لَا تَدْعُوْنَ

كسرة اسم فاعل دَاعٍ دَاعِيَانِ دَاعُوْنَ

دَاعِيَةٌ دَاعِيَتَانِ دَوَاعِيَاتٌ اسم مفعول

مَدْعُوٌّ مَدْعُوَّانِ مَدْعُوُّوْنَ مَدْعُوَّاتٌ

مَدْعُوَّتَانِ مَدْعُوَّاتٌ قوانين دعي كه در اصل دُعِوَ
بود واو با كشت دُعِيَ شد زيرا چه هر واو كه در آخر كلمه
باشد و ما قبل او مكسور باشد آن واو با كردد زيرا چه واو
پس كسرت بمنزله ضمت باشد و ضمت پس كسرت
و شوار دارند نه بني كه بجاء فعل در كلام عرب بنا بست
دُعُوَ در اصل دُعُوُوَ بود واو با كشت دُعُوُّوَ شد بعد
ضمت بر يا دشوار داشته نقل كرده ما قبل واو ند بعد از الت

حركت ما قبل اجتماع ساكنين شد ميان واو و يا يا افتاده
دُعُوا شد يَدْعُوْ كه در اصل يَدْعُوُ بود واو اخت ضمت
بود ضمت ديكر بر وي دشوار داشته ساكن كردند يَدْعُوْ
شد يَدْعُوْنَ كه در اصل يَدْعُوُوْنَ بود واو را ساكن كردند
در ساكن بهم آمدند واو اول را حذف كردند يَدْعُوْنَ شد
يَدْعُوْنَ صيغه جمع مونث غايب در اصل خود ست يَدْعُوْنَ
كه در اصل يَدْعُوُوْنَ بود كسرت بر واو دشوار داشتند نقل
كرده ما قبل واو ند بعد از الت حركت ما قبل واو با كشت
بعده اجتماع ساكنين شد ميان واو و يا يكي را حذف كردند يَدْعُوْنَ
شد يَدْعُيَانِ كه در اصل يَدْعُوَانِ بود واو با كشت يَدْعُيَانِ
شد نه زيرا چه هر واو كه در كلمه ثالث باشد چون را بع كردد
يا زياده از ان و حركت ما قبل مخالف واو باشد آن
واو با كردد و چون اَعْلَلْتَ و اِسْتَعْلَلْتَ و اَشَدَّدْتَ و اِسْتَشَدَّدْتَ
لَمْ يَدْعُ در اصل يَدْعُوْ بود واو بيفتاد و لم يَدْعُ شد زيرا كه
هر واو و يا و الف كه در آخر كلمه باشد در حاله جزم و وقف

چون لم يَخْشَ و لم يَدْعُ و لم يَغْزُ و دَاعٍ و رَامٍ و قَاضٍ كه در
اصل دَاعِيٌ بود ست واو را ساكن كردند واو يا شد منتاد
قاضٍ شد زيرا چه هر واو و يا كه در اسم فاعل در آخر باشد با
كرد چون قَاضٍ و دَاعٍ و مُسْتَعْلٍ و مُسْتَغْزٍ صرف ناقص ازباب
فَعَلَ يَفْعَلُ و ازرى يَغْزَى اند اختن اثبات فعل ماضي مجهول

رُمِيَتْ رُمِيَتَا رُمِيَتْنَ رُمِيَتْ

رُمِيَتَا رُمِيَتَانِ رُمِيَتْ رُمِيَتَا

اثبات فعل مضارع مجهول يُرْمَى يُرْمَيَانِ

يُرْمَوْنَ تُرْمَيْنَ تُرْمَيَانِ يُرْمَيْنَ

تُرْمَيَانِ تُرْمَوْنَ تُرْمَيْنَ

تُرْمَيَانِ تُرْمَيَانِ أُرْمَى نُرْمَى

اثبات فعل مضارع معروف يُرْمَى يُرْمَيَانِ

يُرْمَوْنَ تُرْمَيْنَ تُرْمَيَانِ يُرْمَيْنَ

تَرْمِيَانِ تَرْمِيَانِ تَرْمُونَ تَرْمِينَ

تَرْمِيَانِ تَرْمِينَ أَرْمِي نَرْمِي

فعل مضارع مجزوم بلن مستقبل منفي لَنْ أَرْمِيَ لَنْ تَرْمِيَا

لَنْ يَرْمُوا لَنْ تَرْمِيَا لَنْ تَرْمِيَا لَنْ يَرْمِينَ

لَنْ تَرْمِيَ لَنْ تَرْمِيَا لَنْ يَرْمُوا لَنْ يَرْمِينَ

لَنْ تَرْمِيَا لَنْ تَرْمِينَ لَنْ أَرْمِيَ لَنْ نَرْمِيَ

فعل مضارع مجزوم بلم مستقبل منفي لَمْ أَرْمِ لَمْ نَرْمِ

لَمْ يَرْمُوا لَمْ تَرْمِ لَمْ تَرْمِيَا لَمْ يَرْمِينَ

لَمْ تَرْمِ لَمْ تَرْمِيَا لَمْ تَرْمُوا لَمْ تَرْمِينَ

لَمْ تَرْمِيَا لَمْ تَرْمِينَ لَمْ أَرْمِ لَمْ نَرْمِ

فعل مضارع مجزوم بلم مستقبل منفي لَمْ أَرْمِ لَمْ يَرْمِيَا

لَمْ يَرْمُوا لَمْ تَرْمِ لَمْ تَرْمِيَا لَمْ يَرْمِينَ

لَمْ أَرْمِ لَمْ تَرْمِ لَمْ تَرْمِيَا لَمْ تَرْمِينَ

لَمْ تَرْمِيَا لَمْ تَرْمِينَ لَمْ أَرْمِ لَمْ نَرْمِ

لَمْ أَرْمِ لَمْ تَرْمِيَا لَمْ تَرْمُوا لَمْ تَرْمِينَ

لَمْ تَرْمِيَا لَمْ تَرْمِينَ لَمْ أَرْمِ لَمْ نَرْمِ

فعل امر مجزوم ارْمِ ارْمِيَا ارْمُوا

ارْمِي ارْمِيَا ارْمِينَ

فعل مضارع مجزوم بلا ناهية لَا تَرْمِ لَا تَرْمِيَا لَا تَرْمُوا لَا تَرْمِينَ

لَا تَرْمِي لَا تَرْمِيَا لَا تَرْمِينَ

فعل امر مجزوم بلام الامر لِيَرْمِ لِتَرْمِيَا لِيَرْمُوا لِتَرْمِ

لِتَرْمِ لِتَرْمِيَا لِتَرْمِينَ

لِأَرْمِ لِنَرْمِ

فعل امر مجزوم بلام الامر وبنون التوكيد لِأَرْمِيَنَّ لِيَرْمِيَانِّ

لِيَرْمِيَنَّ لِيَرْمِيَانِّ لِيَرْمُنَّ لِيَرْمِينَّ

لِتَرْمِيَنَّ لِتَرْمِيَانِّ لِتَرْمِيَانِّ لِيَرْمِينَّ

لِتَرْمِيَنَّ لِتَرْمِيَانِّ لِتَرْمُنَّ لِتَرْمِينَّ

لِأَرْمِيَنَّ لِنَرْمِيَنَّ

فعل امر مجزوم بلام الامر وبنون التوكيد لِأَرْمِيَنَّ لِتَرْمِيَانِّ

لِتَرْمُنَّ لِتَرْمِينَّ لِأَرْمِيَنَّ لِنَرْمِيَنَّ

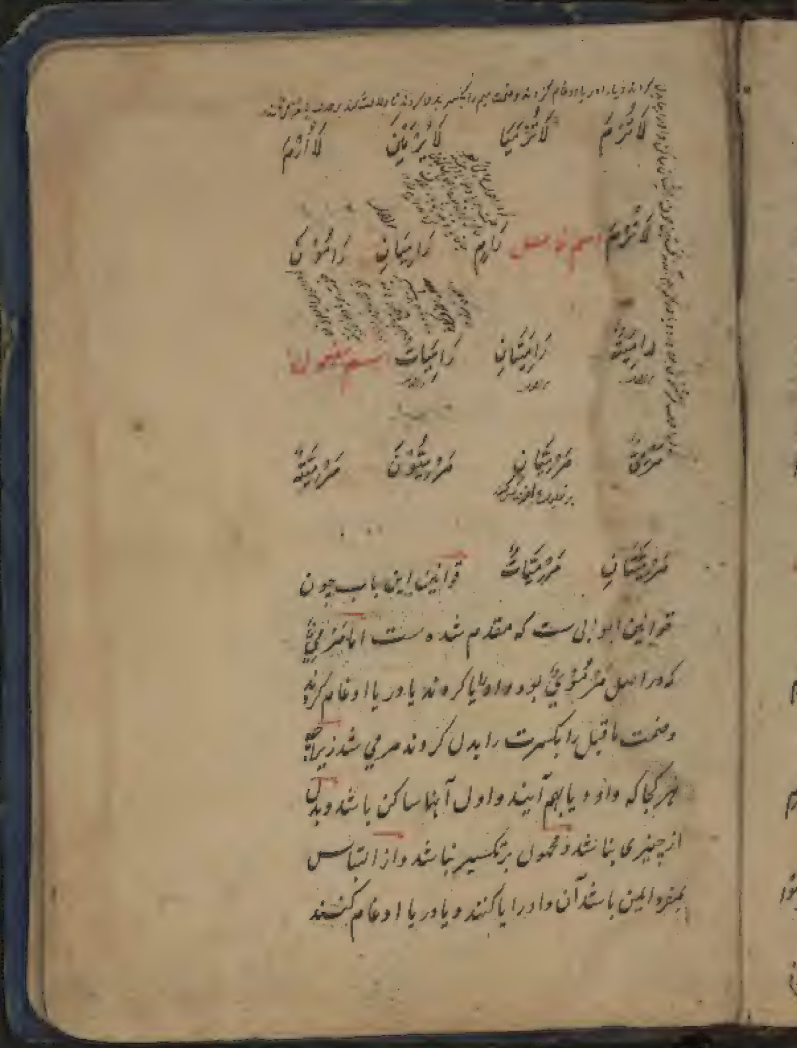

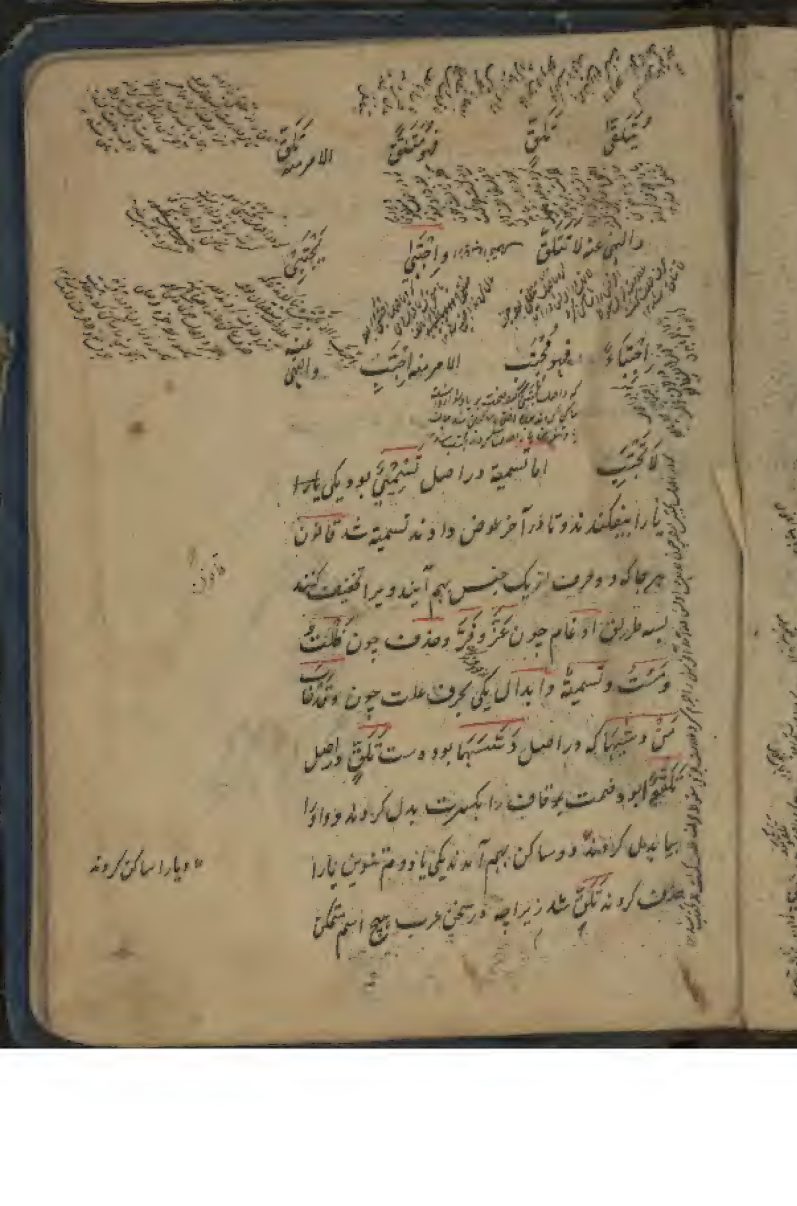

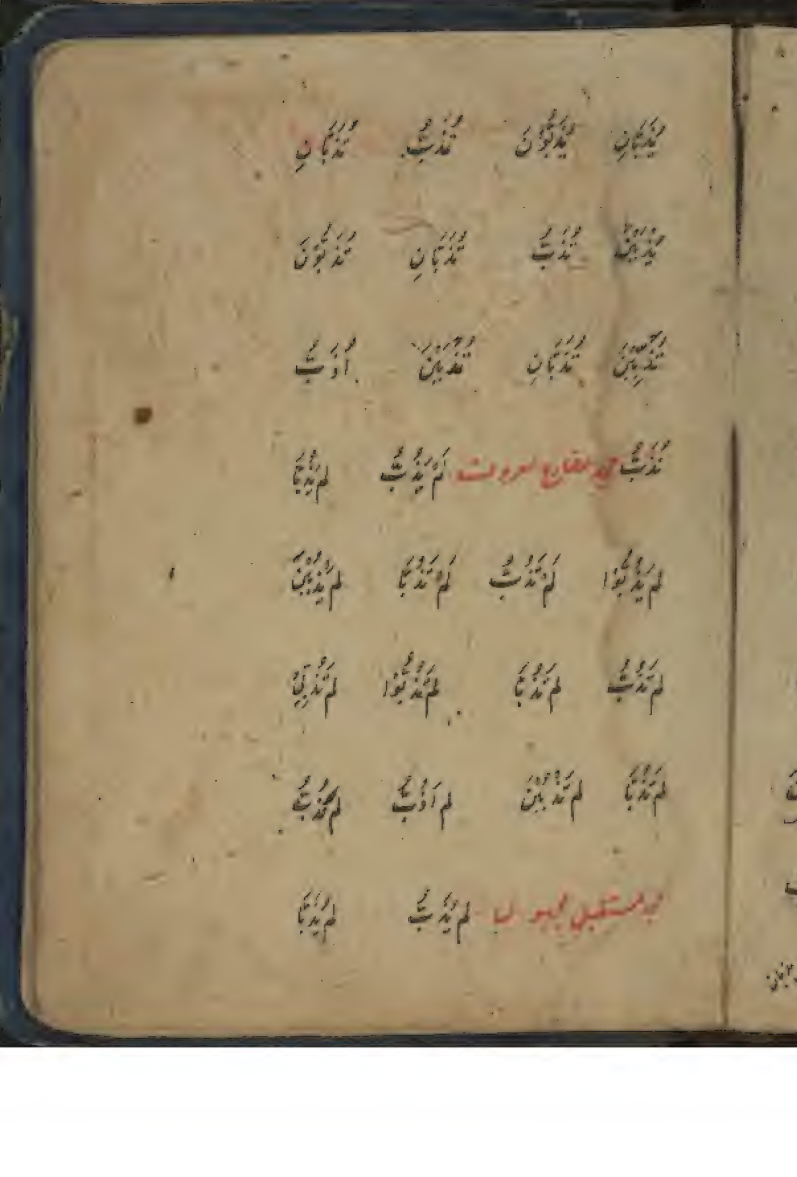

لَمْ يَذُبُّوا | لَمْ تَذُبَّ | لَمْ تَذُبَّا | لَمْ يَذْبُبْنَ

لَمْ تَذُبَّ | لَمْ تَذُبَّا | لَمْ تَذُبُّوا | لَمْ تَذُبِّي

لَمْ أَذُبَّ | لَمْ نَذُبَّ | لَمْ أَذُبَّ | لَمْ نَذُبَّ

امر حاضر معروف ذُبَّ | ذُبَّا | ذُبُّوا

ذُبِّي | ذُبَّا | اُذْبُبْنَ امر حاضر مجهول

لَيُذَبَّ | لَيُذَبَّا | لَيُذَبُّوا | لَتُذَبَّ

لَتُذَبَّا | لَيُذْبُبْنَ | لَا أُذَبَّ | لَنُذَبَّ

نهی حاضر معروف لَا تَذُبَّ | لَا تَذُبَّا | لَا تَذُبُّوا

لَا تَذُبِّي | لَا تَذُبَّا | لَا تَذْبُبْنَ نهی حاضر مجهول

لَا يُذَبَّ | لَا يُذَبَّا | لَا يُذَبُّوا | لَا تُذَبَّ

لَا تُذَبَّا | لَا يُذْبُبْنَ | لَا أُذَبَّ | لَا نُذَبَّ

امر حاضر معروف با نون تاکید ثقیله ذُبَّنَّ | ذُبَّانِّ | ذُبُنَّ

ذُبِّنَّ | ذُبَّانِّ | اُذْبُبْنَانِّ امر حاضر مجهول با نون تاکید ثقیله

لَيُذَبَّنَّ | لَيُذَبَّانِّ | لَيُذَبُنَّ | لَتُذَبَّنَّ

لَتُذَبَّانِّ | لَيُذْبُبْنَانِّ | لَا أُذَبَّنَّ | لَنُذَبَّنَّ

نهی حاضر معروف با نون تاکید ثقیله لَا تَذُبَّنَّ | لَا تَذُبَّانِّ | لَا تَذُبُنَّ

لَا تَذُبِّنَّ | لَا تَذُبَّانِّ | لَا تَذْبُبْنَانِّ نهی حاضر مجهول با نون تاکید ثقیله

لَا يُذَبَّنَّ | لَا يُذَبَّانِّ | لَا يُذَبُنَّ | لَا تُذَبَّنَّ

لَا تُذَبَّانِّ | لَا يُذْبُبْنَانِّ | لَا أُذَبَّنَّ | لَا نُذَبَّنَّ

اسم فاعل ذَابٌّ | ذَابَّانِ | ذَابُّونَ

ذَابَّةٌ | ذَابَّتَانِ | ذَابَّاتٌ اسم مفعول

مَذْبُوبٌ | مَذْبُوبَانِ | مَذْبُوبُونَ | مَذْبُوبَةٌ

مَذْبُوبَتَانِ | مَذْبُوبَاتٌ

جنس

فائدہ

نون ذَبَبْتُ که در اصل ذَبَبْ بوده است با اول را ساکن کردند و در دوم ادغام کردند ذَبْتُ شد زیرا چه هر گاه که دو حرف از یک مخرج

باشند و اول متحرک باشد و هر دو ساکن باشند دوم را ساکن و از اشتباه ایمن باشد و کلمه طرفی بر ربای نباشد حرف اول را ساکن کنند و در دوم ادغام کنند چون ذَبَّ و ضَبَّ و رَدَّ و رَدَّتْ و رَدَّتَا و رَدَّتْ و رَدَّتْ و رَدَّتْ

واو و یا ساکن شد از جهت لم و ساکن بهم آمدند و در عربی
عرب واو و یا ساکن بهم نمی آیند یا واو و یا را حرکت دادند و یا را در
یا ادغام کردند لم یَکُ شد بعضی فتحه داده اند لِأَنَّ
الفتحة أخفّ الحرکات و بعضی کسره داده اند لِأَنَّ الساکن
اذا حُرِّک حُرِّک بالکسر و بعضی ضمه داده اند از جهت مناسبت
ما قبل واو حکم امر و نهی همه بر این قیاس کنند و در باب تفعیل
ادغام نشد زیرا که ادغام اصل باب ست تفعیلاتی
که در مهموز و مثل و مضاعف گفته شد اما تفعیلاتی چند
دیگر هستند که بدان حاجت باشد نیز یاد کنیم تفعیل دیگر
هر الفی که ماقبل او مضموم شود واو کرده چون خاطَبَ و خُوطِبَ
تفعیل دیگر هر الفی که ماقبل او مکسور کرده یا شود چون ضارَبَ
و ضُوِرِبَ و قاتَلَ و قُتِلَ و قِیلَ تفعیل دیگر هر حرفی که مدّه و
سیوم جای باشد از اید بود و از پس الف قابل افتد
همزه کرده چون کِرْیم و کِرْائم و کَرْگوب در کَارْیب و اما
در مَعیشت و مَعایش همزه نگشت از آنچه زاید و نیست اصلی

اگر چهارم الفی باشد یا کرده و چون مُحارِیب و مُحَضُور و
و مُحاضِر تفعیل دیگر هر کجا که الف در میان دو دال دو یا
دو یا آید و بطرف نزدیک باشد آن واو و یا آخر را همزه
بدل کنند چون اَوَّل و اَوائِل گویند اصل اَوْاوِل بود و خَیِّر
و خَیائِر گویند اصل خَیْیِر بود ست و بعضی یا را سلامت
دارند و در گواهی نیز همزه نگشت زیرا که از طرف
دور ست تفعیل دیگر هر واو که در اول کلمه افتد مکسور یا مضموم
جایز ست که همزه بدل کنند چون وُجُوه و اُجُوه و وِقْت
و اِقْت و وِشاح و اِشاح و واو مفتوح از دو جای کم
نیاید نیست چون اَحَدٌ که در اصل وَحَدٌ بود ست و
آناة که در اصل وَناة بود ست و اگر در کلمه اوّل دو
واو باشند واجب بود ابدال وی همزه را گرچه مفتوح
باشند چون اَواعِد که در اصل وَواعِد بود ست در
وُوُرِیّ بدل نکردند از آنچه واو دوم بدل ست از الف
واو زائد و اگر اول همزه بدل کنند تو ای اعلال یابند آن

الحاقی

یا کیج یا کیج یا کیج

۳۰ ورق

خلاصة المبتدی

در صرف

کاشف صفحه نصیر

روایت تفعیل دیگر هر واوی که در جمع میان کسرت
و الف افتد و در مفرد ساکن باشد یا کرده چون حَوْض
و حِیاض و رَوْض و رِیاض تفعیل دیگر هر جمع که وزن مفعل
باشد از مثل لام واو را یا کنند و ما قبل کسر کنند از برای
اشباعی چون دَلْو و دِلِیّ و عَصًا و عِصِیّ و بدانکه کلمه چند از
مثل و مضاعف بر اصل داشتند تا بر اصل کلمات دیگر
دلیل باشد چون عَوَرٌ و صَیِدٌ و اَرْوَحُ و اِغْیَدُ و اَجْوَدُ
و اِشْتَوَرَ و اِسْتَحْوَذَ و اَرْوَحَ عنه و اِلْتَقَا و اَلْتَقَا
الکَلْبُ و قَطَطَ الشَّعْرُ تمام شد النصف من کتاب الصرف تصنیف
هفتم جمادی الثانیه سنه ۲۲ محمد شاهب رقم حروف تمام مطابق
غلام سبحان محی الانصاری چشتی قدس سره العزیز
عرض نقش ست کز ما یاد ماند
که هستی را نمی بینم بقائی
مگر صاحبدلی روزی بر حمت
کند در حق ما بیچارگانی
آمین

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله الذی تصرف الاحوال و کیفیت الاشکال و بگردش
افلاک و تبدیل اشکال و الصلوة علی رسوله محمد الذی اساس
قواعد الدین و اساسه الاسلام و علی آله و اصحابه الذین بذلوا
جهدهم فی استنباط قوانین الحلال و الحرام پس از حمد و صلوة
میگوید بنده ضعیف کنابکار حقیر مسار امید دار مغفرت پروردگار
غفار مستعلم حقیر صفی بن نصیر اصلح الله حاله و خفف اثقاله
که فرزندم عزیز الوجود شیخ ابو المکارم اسعدهم الله تعالی
نادرا و نهارا کاملا تصریف شیخ کنج بعون الله تعالی و حسن توفیقه
تمام کرد خواستم کتابی دیگر فارسی در علم صرف تعلیم کنم شیخ
کتابی دیگر فارسی در علم صرف تعلیم کنم برای تعلیم و بجانا فتم
پس چند قوانین اعلال و تخفیف همزه و ادغام برای تعلیم او در این

مختصر جمع کردم و نام وی دستور المبتدی نهادم و برای غریب
طالبان و ارشاد راغبان سوالها و جوابها در بعضی قوانین
یاد کردم و بیشتر قواعد متفرق در سلک ضبط در آوردم و در اثنای
وی کوشش نمودم تا مبتدیان باو نفع کبیر یابند و از وضوح بیان
او بهره مند شوند و از حق سبحانه و تعالی خواستم تا فرزندم
عزیز الوجود را و هر که این مختصر را بخواند فهم کامل و علم نافع بخشد
تا از تاریکی جهل بیرون آید و در روشنائی علم افتد و الله ولی
التوفیق هیدان زاد ک الله تعالی علما نافعا و فهما کاملا که جمله اسماء
و افعال متصرفه بر چهار گونه ست صحیح و مهموز و معتل و مضاعف
اما صحیح آن باشد که حرفی از حروف اصلی وی حرف علت نباشد
و همزه نباشد و دو حرف صحیح او از یک جنس نباشد چون
ضَرَبَ و یَضْرِبُ و ضَرْبٌ و جَعْفَرٌ و سَفَرْجَلٌ و مهموز آن باشد که حرفی
از حروف اصلی او همزه باشد و این بر سه گونه ست مهموز فا
چون اَمَرَ و اَخَذَ و اَمْرٌ و اَخْذٌ و مهموز عین چون سَاَلَ و لَاَمَ و سُؤْلٌ
و مهموز لام چون قَرَاَ و بَنَا و مُقْرِئٌ و مُبْنًا و مضاعف آن باشد که حرفی

از حروف اصلی او حرف علت باشد و آن سه اند واو و الف
و یا که مجهول وی واوی باشد و آن حروف را ثلاثه و این تغییر گویند
اما حرف علت از آن گویند که اکثر بزبان علیلان روند و الا
جاری و ایشان ست و ثلاثه از آن گویند که بدو حرکت متولد شود
یعنی واو بدو ضمت متولد ست و الف بدو فتحت متولد ست و
یا بدو کسرت متولد ست هم از این جهت واو را خت ضمت ست
و الف خت فتحت ست و یا خت کسرت ست و این الان
گویند که ضعیف اند بلفظ نفس باشند و لهذا تحقق حرکت تقیل
بر خود و حرکت قوی بر ما قبل خود تحمل تواند کرد و از حال بحال
بسیار کردند گاهی حذف می شوند و گاهی بدل می شوند و گاهی
ساکن می شوند و این را حروف ثقیل دارند و ثقیل ترین
ایشان واو ست پس یا پس الف و الف خفی ست منتصب
که همیشه ساکن باشد بی ضبط چون الف ما و لا و در هیچ اسم
متمکن و فعل متصرف واقع نشود مگر آنکه زاید باشد چون خمار
بضارب بدل از واو و ثبات چون قال و باع و ذهاب و یاء

از همزه باشد چون آمن که در اصل أأمن بوده ست و در اسماء غیر
متمکن و در حروف متمنی همیشه اصلی باشد بخلاف غیر متمکن از جهتی چون
ذا و هذا و هؤلاء و ما و لا و هر چه متحرک باشد بر صورت الف
و یا ساکن باشد با درشتی همزه بود چون اَمْرٌ و رَاْسٌ و همزه را
الف گویند بطریق مجاز چون الف وصل بخوانید بسم و الف
قطع بخوانید اکرم و الف استفهام کقوله تعالی آلذکرین حرم
و همزه را یک صورت نیست در اول کلمه بصورت الف
بنویسند چون اَبٌ و اَمٌ و این و در وسط کلمه اگر همزه ساکن
باشد بر وفق حرکت ما قبل وی بنویسند چون رَاْسٌ و بُؤْسٌ
و ذِئْبٌ و اگر متحرک باشد بر وفق حرکت نفس او بنویسند
چون سَاَلَ یَسْاَلُ و لَؤُمَ یَلْؤُمُ و رَؤُفَ یَرْؤُفُ و اگر در
آخر کلمه افتد اگر ما قبل او متحرک باشد بر وفق حرکت ما قبل او
بنویسند چون قَرَاَ و طَرُؤَ و نَشَاَ و اگر ما قبل او ساکن باشد او را
در خط صورتی نیست چون جُزْءٌ و وِطْءٌ و جُزْءٌ و وِطْءٌ و
مگر آنکه در آخر کلمه ای چیزی متصل شود و آنگاه بر وفق حرکت نفس او

و یا بدل از حروف مگر باشد
چون قد قاف و سین و نون

نویسند چون ها از اول کلمه و در آخر کلمه و نظرت الی جزء کلمه تا هر جا که همزه را بصورت یا بنویسند چون قائل و بائع و مانند آن لفظه کردن دران یا لفظ خطاست و نزدیک ابو علی فارسی و اتفاق اکثر اهل تصریف همین است و همچنین هر الف که بر صورت یا بنویسند آنرا نیز لفظه کردن خطاست چون رمی و سری زیرا که الف صورت یاست و مثل بر دو گونه است مثل بیک حرف و مثل بدو حرف و مثل بیک حرف بر سه گونه است مثال فا چون وعد و یسر و این را مثال نیز گویند و مثل عینا چون قال وباع که در اصل قول و بیع بوده است و این را اجوف نیز گویند و مثل لام چون خزی و رمی و این را ناقص نیز گویند و مثل بدو حرف نیز دو گونه است مثل فا و لام چون وصی و دشی و دمی و دشی و این را لفیف مفروق گویند و مثل عین و لام چون طوی و حیی و لوی و حیی و مثل فا و عین چون وئی و ویم و این نوع در فعل قلیل آمده است و این هر دو را لفیف مقرون گویند و مثل سه حرف نادرست چون لفظ

واو و یا و و ثبت و ثبت یافته نشده است و مضاعف آن باشد که از حروف اصلی دو حرف صحیح از یک جنس باشد در کلمه بی فاصله چون فر و ذب و سبب و مد و دو در رباعی بجای عین و لام چون خزعل و ذبحل و بجای لام اول و عین و لام ثانی چون زلزل و زخرج و دوبذب و مقطعش پس مجموع اصول اجناس اسماء و افعال دو نوع است یکی صحیح و دیگر معتل و صحیح بر سه گونه است یکی صحیح مجرد و دیگر صحیح مزید و دیگر صحیح ملحق و صحیح مجرد بر سه گونه است یکی صحیح سالم و دیگر مهموز عین و دیگر مهموز لام و مثال و اجوف و ناقص و لفیف مفروق و لفیف مقرون و مضاعف و ده نوع دیگر از اجناس مرکب اند از ان جمله مضاعف و مهموز فا چون اتم و اخذ و مضاعف و مثال چون وود و ود و ود و مهموز العین و مثال چون واو و واو و واو و مهموز الفا و اجوف چون اوس و اوس و اوس و مهموز الفا و ناقص چون ائی و ائیا و مهموز العین و ناقص چون رای و رایی و مهموز لام و مثال چون وذا و وذا و وذا و مهموز لام و اجوف چون ناو و ناوا و مهموز فا و لفیف مقرون چون اوی و ائیا و مهموز عین و لفیف مفروق چون وائی و وائی چون شناختی اجناس اسماء و افعال پس از انکه صرف صحیح بر اصل خود باشد یعنی بر حال خود است تغییر

و تغیر نمی پذیرد و صرف مهموز فا و مثال بر نهج صرف صحیح مگر در چند محل که یاد خواهیم کرد انشاء الله تعالی و صرف اجوف از باب تفعیل و مفاعلة و تفعل و تفاعل نیز حکم صرف صحیح دارد چون جوز تجویزا فهو مجوز و مجوز یجوز تجویزا فهو مجوز و عاون تعاونا معاونة فهو معاون و عاین یعاین معاینة فهو معاین و تجوز تجوزا تجوزا فهو متجوز و تغیر تغیرا فهو متغیر و تعاون تعاونا فهو متعاون و تغایب تغایبا فهو متغایب و جز این جمله باب که مذکور اند از اجوف و همه ابواب ناقص جای اعلال و تغییر است و هر چه ازان بر وزن صحیح است بر اصل باشد چنانکه در مفعول در یافت که بر وزن فعلن آمده است و انچه بر وزن صحیح است برای او اصلی بر وزن صحیح پیدا آرند و اعلال و تغییر آنرا بمعنی بر قرار این تصریف دانند چون یعد بر وزن یفعل نیست که در اصل یوعد بر وزن یفعل گویند و قال بر وزن فعل نیست که در اصل قول بوده بر وزن فعل آرند و همچنین سایر حروف اعلال و ادغام و تخفیف همزه چون ذئب که در اصل ذوءب بوده است

و یا مثل که در اصل یامر بوده است بدانکه اعلال تخفیف کردن حرف علت بود و یا بدال و یا بسکان و یا بحذف و یا بنقل و ادغام و بدال داشتن حرفی بود بجای حرفی دیگر چون قال و باع که در اصل قول و بیع بوده است و اسکان انگندن حرکتی بود چون یدعو که در اصل یدعوو بوده است ضمت بر واو دشوار بود ساکن کردند یدعو شد و حذف انگندن حرفی بود چون یعد که در اصل یوعد بر وزن یفعل بوده است و ادغام در لغت در آوردن حرفی در حرفی بود و در اصطلاح صرفیان در آوردن حرفی بود در حرف دیگر که مانند او باشد چنانکه از دو حرف یک حرف مشدد کرده و چون مد که در اصل مدد بوده است حرف اول را در دوم ادغام کردند حرف اول را در حرف دوم مدغم شده و ابدال در سه گونه است ابدال از حرف اصلی چون قال و باع که در اصل قول و بیع بوده است و بدل از حرف زاید چون ضوارب و ضوارب که در ایشان بدلست از الف ضارب و بائع از آن الف زاید است و بدل

از بدل چون یَدَعُ و یَرِثُ و یَعِلُ که الف ایشان بدل است از یا
و یا از واو و در اسکان بر دو نوعست اسکان بغیر نقل چون یَدَعُ
و یَرِثُ و اسکان بنقل و این نیز بر دو گونه ست نقل بسوی ساکن
چون یَقُولُ و یَبِیعُ و نقل بسوی متحرک بعد از ازالت حرکت آن حرف
که ماقبل آن ساکن ست چون قیل و بیع که در اصل قَوَلَ و بَیَعَ
بوده ست و حذف بر دو گونه ست حذف بحرف اصلی و این
مشترکست میان اسم و فعل چون اَبٌ و اَخٌ که در اصل اَبَوٌ
و اَخَوٌ بوده ست و یَعِدُ و یَضَعُ که در اصل یَوْعِدُ و یَوْضَعُ بوده ست
و حذف دو حرف اصلی را این مختص بفعل ست چون قِ مِ
که در اصل اِوْقِ و اِوْمِ بوده ادغام بر دو گونه ست ادغام
دو حرف متجانسین چون مَدَّ و فَرَّ و ادغام دو حرف متقارب
در مخرج چون عَبَدْتُ و کَتَبْتُ و هر یکی ازین بر سه گونه ست
واجب چون مَدَّ و جایز چون لَمْ یَمُدَّ و ممتنع چون مَدَّ وَ کَمْ اَمَالَ نظیر
متقارب در مخرج واجب چون عَبَدْتُ و جایز کَتَبْتُ و ممتنع
عَبَدَ نَ و هر یکی ازین در فصل قوانین ادغام یاد کرده آید و تخفیف

همزه بر سه گونه ست گاهی باید ال باشد چون آمَنَ و یُؤْمِنُ و اِیمَانًا
و گاهی بحذف چون اَکْرَمَ که در اصل اَاْکْرَمَ بوده ست و گاهی بسهیل
یعنی بین بین ساختن چون سَاْلَ بین بین آن باشد که همزه را میان مخرج
او و مخرج حرفی که حرکت همزه مناسب آن حرفست نگاه دارند و اگر همزه
مفتوح باشد میان مخرج او و مخرج الف گویند چون سَاَلَ و اگر مضموم باشد
میان مخرج او و مخرج واو گویند چون سُؤَالٌ و اگر همزه مکسور باشد
میان مخرج او و مخرج یا گویند چون سَائِلٌ و هر یکی در فصل قوانین تخفیف
همزه یاد کرده آید و تخفیف همزه با سکان نیامده ست و چنین تخفیف
او در ابتدا بجایی نیز نیامده ست اما نامش که در اصل اُنَاسٌ
بوده ست بضم همزه شاذ ست یعنی خلاف قیاس ست چون شتابی
اعلال و ادغام و تخفیف همزه پس بدانکه هر یکی ازین
مبنی بر قوانین تقریبی بود و آن قوانین که در کلام عرب حجت باشد
بیشتر و بستدی آنرا بفهم و ضبط تواند کرد درین تقریر یاد کنم توفیق
الله تعالی **فصل اول** در بیان قوانین تخفیف همزه بدانکه هر همزه که
مفرد ساکن باشد و ماقبل او مفتوح روا بود که او را بدل کنند

بالف چون رَاْسٌ و یَاْخُذُ که در اصل رَاْسٌ و یَاْخُذُ بوده ست
و یکی هر همزه که مفرد ساکن باشد و ماقبل او مضموم روا بود که
او را بدل کنند بواو چون بُؤْسٌ و یُؤْخُذُ که در اصل بُؤْسٌ و یُؤْخُذُ
بوده ست و همچنین هر همزه که مفرد مفتوح باشد و ماقبل او مضموم
روا باشد که او را بدل کنند بواو چون جُؤْنٌ و یُؤَاخِذُ که در اصل
جُؤْنٌ و یُؤَاخِذُ بوده ست همچنین هر همزه مفرد که متحرک باشد و ماقبل
او واوی زاید بود روا باشد که او را نیز بواو بدل کنند و واو
در واو ادغام کنند چون مُقَرْوُؤٌ که در اصل مُقَرْؤُوٌ بوده ست همزه را
بواو بدل کردند و واو در واو ادغام کردند مُقَرْوُوٌ شد و یکی
هر همزه مفرد که ساکن باشد و ماقبل او مکسور روا باشد که
او را بیا بدل کنند چون بِئْرٌ و سِئْتُ که در اصل بِئْرٌ و سِئْتُ
بوده ست و حکم ءْتُ همچنین ست و یکی هر همزه مفرد که مفتوح باشد
و ماقبل او مکسور روا باشد که او را بدل کنند بیا چون مِیَرٌ که
که در اصل مِئْرٌ بوده ست و همچنین هر همزه که متحرک باشد و ماقبل
او یای مدد زاید بود روا باشد که او را بیا بدل کنند و یا در

ادغام کنند چون خَطِیَّةٌ که در اصل خَطِیْئَةٌ بود همزه را بیا بدل کردند
و یا در یا ادغام کردند خَطِیَّةٌ شد و لزوم این اعلال بر قول مصححین
جایزست و نَبِیٌّ و بَرِیَّةٌ که در اصل نَبِیْءٌ و بَرِیْءَةٌ بوده ست
یعنی در هر دو لفظ ابدال همزه واجب ست بر خلاف قیاس و در
غیر ایشان جایزست و یکی هر جا که دو همزه در یک کلمه بهم آیند
و همزه دوم ساکن باشد واجب ست که همزه دوم را بدل کنند
بحرف علت که مناسب حرکت همزه اول باشد چون آمَنَ
و اُوْمِنُ و اِیمَانًا که در اصل اَاْمَنَ و اُاْمِنُ و اِاْمَانًا بوده ست
یکی اَاْدَمَ چون حکم آمَنَ ست **سوال** در اَاْدُمٌ واحد مشکل که در
اصل اُاْدُمٌ بوده قانون مذکور آمَنَ موجود ست چرا همزه دوم را
بالف بدل نکردند و در اَاْدَمَ که در اصل اُاْدَمَ بود قانون اُؤْمِنُ
موجود ست چرا همزه دوم را بواو بدل نکردند **جواب** در اَاْدُمٌ
قانون مذکور ابدال را تقاضا میکند و موافقت ماضی اعلال را مس
اعلال و ابدال همزه معارض شدند هر جا که اعلال و ابدال همزه
معارض شوند اعلال را ترجیح دهند بر ابدال زیرا که تخفیف در اعلال

بیشتر است از ابدال و در اُؤُمٌ ادغام و ابدال همزه معارض شده
و هر جا که ادغام و ابدال همزه معارض می شوند ادغام را ترجیح دهند
بر ابدال از آنکه تخفیف در ادغام بیشتر است از ابدال سوال
در اُؤُمٌ اجتماع همزتین بذاته ابدال را اقتضا میکند و اعلال
از جهت موافقت ماضی است نه از جهت ثقل ضمت بر واو زیرا که
ضمت بر واو و کسرت بر یا بعد سکون ثقیل نیست چون دلو و ظبی
پس دلیل ابدال قوی باشد و دلیل اعلال ضعیف پس بایستی
که اینجا ابدال را ترجیح دهند بر اعلال جواب اگرچه اجتماع همزتین
بذاته ابدال را اقتضا میکند لیکن مقصود اصلی از اعلال و ابدال
طلب تخفیف ست و تخفیف در اعلال بیشتر است از ابدال پس اعلال را
ترجیح دهند بر ابدال و در کُلٌ وَخُذْ وَمُرْ که در اصل اُوْکُلٌ وَاُوْخُذْ
وَاُوْمُرْ بوده ست همزه دوم را حذف کردند از جهت تخفیف بر خلاف
قیاس لکثرت الاستعمال و حذف همزه وصل از جهت استغنا
و حذف همزه دوم در کُلٌ وَخُذْ واجب ست و در مُرْ جایز ست
از جهت آنکه استعمال کُلٌ وَخُذْ بیشتر ست از استعمال مُرْ لیکن

مُرْ در ابتدای کلام افصح ست از اُؤْمُرْ کما قال النبی صلی الله علیه وسلم
مُرُوا اصبیانکم بالصلوة اذا بلغوا سبعا واضربوهم علیها اذا بلغوا
عشرا و در جان وصل اُؤْمُرْ افصح ست از مُرْ قال الله تعالی وَاْمُرْ اَهْلَكَ
بالصلوة دیگر هر جا که دو همزه در یک کلمه بهم آیند و همزه دوم مفتوح یا
و ما قبل او مفتوح یا مضموم بود واجب ست که همزه دوم را بواو ابدال
کنند چون اُاَدِّمٌ وَاُوَحِّدُ مٌ که در اصل اَاَدْأَمُ وَاَوْحَدُ مٌ بوده ست
همچنین اُاَرْئِمٌ که در اصل اَاَرْئِمُ بود سوال اَاَرْئِمُ که در اصل اَاَرْئِمُ بود
همزه دوم را بواو بدل نکردند با آنکه قانون ابدال موجود ست جواب
لفظا حذف همزه دوم اینجا از جهت تخفیف واجب ست بر خلاف
قیاس لکثرة الاستعمال سوال چرا ابدال همزه بواو جائی ست که
همزه دوم اصلی باشد و اینجا هر دو زایده اند فاَدِّرِیْكُمْ وَنُكْرِمُ و
نُكْرِمُ که در اصل یا اُكْرِمُ و تُاَكْرِمُ و نُاَكْرِمُ بود همزه را حذف کردند برای
موافقت اَكْرَمَ اگرچه در همزه نیست چنانکه واو در تَعِدُ وَاَعِدُ وَنَعِدُ
برای موافقت یَعِدُ حذف کردند دیگر هر جا که همزه بعد الف زاید
روا باشد که آن همزه را بین بین کنند و بین بین آن باشد که همزه را میان

مخرج او و مخرج حرفی که حرکت آن همزه مناسب آن حرف ست تلفظ کنند
یعنی اگر همزه مفتوح باشد میان مخرج همزه و مخرج الف یکی بندد و اگر همزه
مضموم باشد میان مخرج او و مخرج واو بگویند و اگر همزه مکسور باشد
میان مخرج او و مخرج یا بگویند چون سَاَلَ وَلُؤْمٌ وَسَاْئِلٌ دیگر هر همزه
که متحرک باشد و ما قبل او نیز متحرک باشد روا بود که در بین بین
کنند چون سَاَلَ وَلُؤْمٌ وَسَاْئِلٌ مگر آنکه همزه مفتوح باشد و ما قبل
او مضموم یا مکسور آنگاه بدل کنند بحرف علت که موافق حرکت ما قبل
باشد چنانچه گذشت در یُؤَاخِذُ وَمُبَیِّرٌ که در اصل یُؤَاْخِذُ وَمُبَیِّرٌ بوده
دیگر هر همزه که متحرک باشد و ما قبل او ساکن بود جایز ست نقل
کردن حرکت همزه بما قبل و همزه را حذف کنند چون قَدْ اَفْلَحَ
که در اصل قَدْ اَفْلَحَ بود مگر آنکه ما قبل همزه حرف مَدّ زاید یا یای تصغیر
آنگاه او را بمثل آن حرف علت بدل کنند و ادغام کنند چون خَطِیَّةٌ
وَمُقَرَّؤُهُ که در اصل خَطِیْئَةٌ وَمُقْرَؤُهُ بوده ست وَاُقَیِّسُ که در
اصل اُقَیْوِسُ که تصغیر اُقَاسُ ست و لزوم این اعلال در باب تصغیر
اصل یَزْ اَجَا بوده ست و اُقَیِّسُ که در اصل مُلَاكٌ بوده همزه را حذف کرده

در جهت کثرة الاستعمال فصل دوم در بیان قواعد این اعلال مثال یکی آنکه
هر واوی که در فعل میان یا مفتوح و کسرت لازم باشد واجب
مطرد ست که آن واو را حذف کنند چون یَعِدُ و یَجِدُ که در اصل
یَوْعِدُ و یَوْجِبُ بود اما در تَعِدُ وَاَعِدُ وَنَعِدُ که در اصل تَوْعِدُ وَاَوْعِدُ وَنَوْعِدُ
بوده واو را حذف کردند از جهت موافقت یَعِدُ اگرچه واو در میان
یا مفتوح و کسرت نیست سوال در یُوْعَدُ مجهول یَعِدُ چرا واو را حذف
نکردند از جهت موافقت یَعِدُ جواب زیرا که مجهول مغایر معروف ست
و موافقت میان متغایرین لازم نیست و در مالک یوم الدین
واو نیفتاد زیرا که در فعل نیست با آنکه کسرت عارضی ست اصلی
زیرا که حاصل شده ست بسبب اضافه و در یُوْعَدُ واو نیفتاد زیرا که
یا مفتوح نیست با آنکه واو از روی تحقیق میان یا و کسرت نیست بلکه میان
همزه و کسرت ست زیرا که در اصل یَاْوِعِدُ بود همزه را حذف کردند از جهت موافقت
اُوْعِدُ یُوْعَدُ شده و در یُوْجَلُ واو نیفتاد زیرا که واو میان یا و کسرت نیست بلکه میان
یا و فتحه ست سوال در یَدَعُ و یَهَبُ واو چرا افتاد با آنکه میان یا و کسرت نیست
جواب زیرا که در این فعل کسرت تقدیری ست زیرا که در اصل یَوْدِعُ و یَوْهِبُ بود

یکسر عین فعل و نقد از حذف واو کسرت را بفتحت مبدل کرده‌اند از جهت حرف حلقی
زیرا که خاصیت باب فتح منع یسمع این است که عین فعل یا لام فعل او حرف حلقی باشد
و چون در یهب عین فعل و در یدع لام فعل حرف حلقی نبود پس از جهت مجانست
فتح داده‌اند و در باب فتح یفتح بر دو حرف حلقی مشتمل اند حاء و خاء
و عین و غین و ألف و همزه سوال و در یقد حرف حلقی نیست نه در عین فعل
و نه در لام فعل فتحت چرا داده‌اند جواب زیرا که در معنی یدع بود پس یدع حمل کرده‌اند
و در یدع فتحت داده بودند از جهت حرف حلقی پس در یقد هم فتحت داده‌اند تا در
لفظ و معنی برابر و در امور لفظیه مشابه باشد سوال در یقد حرف حلقی بجای عین فعل است
چرا فتحت ندادند و در باب فتح یفتح فتحه نزدند جواب تا دلیل باشد بر اصل اخوات خود
سوال این حکم همه جا بر است یا در بعضی جاها جواب نه همه جا بر است بلکه در بعضی
جاها فتحت نمیدادند و در باب فتح یفتح می‌زدند سوال در یسع و یطأ دو لغت است
از باب یسع یَسَعُ و از باب ضرب یَضرِبُ چون این دو از دو باب بسیع
باشند در این دو لغت کسرت تخفیف است نه کسرت تقدیری و او را حذف کرده‌اند
جواب زیرا که مستقل تر است از باب سمع یسمع بیشتر لاجرم می‌آید و یسع و یطأ معدود است
پس چون این دو لغت مخالف لفظ باب خود شده‌اند در لفظ نیز مخالفت کرده‌اند بحذف

واو اولی فعل

واو و مخالفت لفظ باب کسرت بمخالفت معنی بدل داده‌اند یعنی در اسم فاعل
هر مصدر که از مثالی واوی باب فتح باشد در مضارع او واو حذف شده باشد و جهت
کسرهٔ واو از آن مصدر از جهت کسرت او و موافقت فعل حذف کسرهٔ و عوض آن
تاء در آخر در آرند چون عِدَة و زِنَة که در اصل وِعْدَة و وِزْنَة بوده است سوال
چون واو را حذف کردند عین فعل را کسر از کجا دادند جواب چون واو را حذف
کردند عین فعل را کسرت دادند و محذوف دادند تا ابتدا بحرف ساکن نباید
واو را ما حرکت چرا حذف کردند بعده کلمه عین را کسرت میدادند تا ابتدا
بساکن نباید جواب اگر واو را ما حرکت حذف نمیکردند مرتبهٔ فرع بر اصل لازم آید
یعنی فعل در حین تعلیل اصل است و مصدر فرع او و در فعل یک تغییر بیش نشده
و آن حذف نفس حرف است پس اگر در مصدر واو با حرکت حذف شود سه
تغییر لازم آید حذف نفس حرف و حذف حرکت و احداث حرکت
دیگر پس از زیادت فرع بر اصل باشد و آن روا نیست پس ضرورت شد اول حرکت
واو نقل کردند بعین کلمه دادند بعده واو را حذف کردند تا مرتبهٔ فرع
بر اصل نباشد سوال مرتبهٔ فرع بر اصل هنوز باقی است زیرا که در فرع نقل
حرکت می‌آید و در اصل نقل نبود جواب این مقدار مرتبه متحمل فرو رفت

زیرا که اگر نقل حرکت نمیکردند ابتدا بساکن لازم آمدی و اگر واو را ما حرکت حذف
میکردند و احداث حرکت دیگر میکردند سه تغییر لازم آمدی و در آن حرکت
اصلی از واو و تغییر بیش نیست حذف واو و نقل حرکت یا آنکه نقل حرکت اسهل است
از حذف حرکت پس ضرورت بسوی تغییر اسهل اولی باشد سوال واو در عِدَة
در اول کلمه حذف شده است عوض او تا آخر چرا آورده‌اند جواب اگر تا در اول کلمه
آورده‌اند بعد مصدر بفعل مضارع آمدی از روی صورت و در وَعَدَ وُزِنَ واو بمنفاد
زیرا که کسرت نیست سوال سَعَة در اصل وَسِعَ بود بفتح واو حرف واو را حذف
کرده‌اند و حال آنکه کسرت نیست جواب لاجرم کسر فتح است بلکه در اصل وَسِعَ بوده
یکسر واو و سین سَعَة بکسر بعکس آن واو و کسر فتح داده‌اند از جهت حرف حلقی
که اذا کرد حسب علل تحلیل بی‌نیز حه و در وصال وُوعِدَ و وُوزِنَ واو بمنفاد زیرا که در مضارع
آن نیز در یُوعِدُ اصل و واو بمنفاد است سوال واو در وَجِهَة بمنفاد است یا آنکه
علت اللام موجود است جواب تا دلالت کند بر اصل اخوات خود و این قول ابو عثمان مازنی
یا از جهت آنکه وَجِهَة اسم مرتجه است مصدر نیست و این قول ابو علی فارسی است و این
صواب تر است زیرا که اگر تصحیح در وَجِهَة علامت اصل دلالت بر اصل اخوات خود میکردی
فعل او را نیز تصحیح میدادند چنانکه اِستَحوَذَ و اِستَحوَذَ را اِستَحوَذَ و اِستَصوَبَ را اِستَصوَبَ

پس تعلیل فعل دلالت کند که وجهة اسم مرتجه است مصدر نیست سوال در وِقایة واو
یا آنکه علت اعلال موجود است جواب آنکه کسرت واو عین کلمه را داده‌اند
زیرا که اگر حرکت واو بعد حذف واو بفتحه بودی حرکت خود را نمانده یا آنکه در
محاریب و مفاتیح چون الف یا کرده و تولید کسرات لازم آید که موجب ثقل است و اعلال
بر این حذف است اگر واو را ما حرکت حذف کنند در فرع دو تغییر لازم آید و در اصل
یک تغییر پس ثابت شد که زیادت فرع بر اصل نباشد و آن در ست نیست و در شرح الملک
گفته است تصحیح و نیابت دلیل بر آنست که هر واو و یای که از فعل مضارع بیفتد واجب
گردانند مر وزن را مثل عِدَة و زِنَة که در اصل وَعِدَة و وَزِنَة بوده و واو نیز از جهت موافقت
مضارع حذف شده است و همزه از جهت استغناء و آن اصل ما باعتبار فرع است
و نا باعتبار آنکه بنا در امر بود بر تعلیل مضارع است پس در اصل عِدَة وزن فَعَة بفتح فاء و فتح
عین بوده و الف و نون ساکن کردند از جهت همزه امر عِدْ وزن فِعْ شد همچنان در وِقایة که در اصل
وَوْقِیَة واو حرف علت است و او را حذف کردند از جهت موافقت فعل و نیز از جهت آنکه
همزه را از جهت استغناء و دیگر هر واو که در اول کلمه یا در عین کلمه مضموم باشد جایز است
که او را همزه بدل کنند چون اُقّتَت و اُجُوه و اُوُوه و اُعُوذ که در اصل وُقّتَت و وُجُوه
و وُوُوه و وُعُوذ بود و همچنین اگر مکسور باشد نزد بعضی را است که همزه کرده چون اِشاح

واساوة در اصل وشاية ووساوة از يكجا است كه سعد بن خفير وغازرا اغار خواند
آنا في فصل ابدال در واو مفتوح برخلاف قياس بر سبيل غلط آمده است چون أحد
واناة وأسمار در اصل وحد وونأة وونمار بود واسمار بجاي نام زنان است نوع از
وزن او فعال ار است نه افعال مشتق از وسامة است نه از سمو ہر جا كه دو واو
در اول كلمه بهم آيند هر دو متحرك باشند واجب مطلق است كه بخستين واو را بهمزه بدل
چون أو أعد واو أعير واو أصل واو أصيل كه در اصل وو أعد وو أعير وواصل ووأصل
بود اگر واو دوم ساكن باشد جايز است كه واو نخستين را بهمزه بدل كنند چون أوري
كه در اصل ووري بود است واولي كه در اصل ووْلي بود ابدال واجب شد يا اگر واو دوم
ساكن است زيرا كه محمول است بر اول كه رجحان اولي است كه در اصل وول بود است
كه رجحان او است وابدال در دو واو واجب است از جهة آنكه هر دو واو متحرك اند بعضي
در وُوري واو اول را ابدال كنند زيرا كه واو دوم بدل است از الف واري پس اگر
واو اول را ابدال كنند تواليي اعلالين كه دو واو اند لازم آيد كه كلمه بدان مخل گردد
بر واو اگر ساكن باشد و ما قبل مضموم باشد واجب مطلق است كه بياء بدل كنند اگر چه سكون
وكسرت عارضيست چون ايقاد او استيقاد اگر در اصل إوْقاد او أستوقاد
بوده همچنين ميزان وميعات كه در اصل مِوْزان ومِوْقات بود لاعد كه در اصل

(1) الجواد

أوعد بود قانون مذكور موجود است چرا واو را بياء بدل نكردند قانون مذكور ابدال
را تقاضا ميكند وموافقت مضارع حذف را چاكه ابدال وحذف معارض نشوند
انجا حذف را ترجيح دهند بر ابدال از انكه تخفيف در حذف بيشتر است از ابدال
قانون مذكور ابدال را تقاضا ميكند وموافقت مضارع حذف اگر چه موافقت مضارع
امريست كسرت ما قبل در معرض زوال است بسبب احتمال سقوط همزه وصل
پس معارض نگردد وموافقت مضارع را وابن العبد در اجوف وناقص هم موثر
چنانكه در فعل وقد عين بفتح فعل حركت از واو بگيرد يا بكسر ساكن باشد و ما قبل او مضموم
آن يا واو كرده چون يُوقِن ويُوفِي در اصل يُيقِن ويُويِفُ بوده است وابن مفعل در اجوف
هم آيد چنانكه در رفيع از رفع بضم فا وسكون عين چون طويل وكوسج كه در اصل طَوِيل
وكَيْسَج بوده بخلاف فعلي صفت يا واو در اسلاميت آيند وهر ما قبل يا بكسرت بدل كردند
تا با سلامت ماند چون عِشرين وثِلثمائة وشِيخين وقِنديل بضم فا وسكون عين
جمع أفعل است چون بَيْض وعَيْن كه جمع أبْيَض وأعْيَن است كه در اصل بِيض وعِين
وضمت ما قبل را بكسرت بدل كردند تا با سلامت ماند وكسرة ما قبل را بضمه در افعال
بجاي نگاه داشتند جايز مطرد است كه آن واو ويا را بدل كنند وتا در ناد بخام كنند
وابن مشهور وافصح است چون انقد بمعنى انقاد اهل متقدم وانسر متبرات را از

(2) في الاصل

و در او لفظ قانون مذكور نيست ابدال واو بتا تقاضا ميكند وسكون واو كسرة
ما قبل ابدال واو بياء واصل در ابدال اعلال است و اعلال است نه اعمال پس بايستي كه واو
واو را بياء بدل كنند بعده بار ابتا ابدال كنند تا مركب على ما حده الدليلين لازم نيايد چنانكه
در يد عن أولاد واو را بياء بدل كردند بعده بار ابتا بدل كردند تا مركب على ما حده الدليلين لازم نيايد
بلكه بعكس او دليل جايز عمل ميكنند كه هر دو دليل متساوي باشند و اينجا نيست وي
بلكه يكي قوي ديگر ضعيف است زيرا كه بيان واو در تاء قريب مخرج است وابن در تاء
افتعال ابدال واو بتا تقاضا ميكنند وكسرت ما قبل او ابدال واو بياء تا كسرت ما قبل در معرض
زوال است بسبب احتمال سقوط همزه وصل پس معارض نگردد و در تاء افتعال
متصور و ابدال واو بياء در تاء افتعال واجب است پس اگر واو را بياء بدل كنند يا بتا
در تاء او خام كنند كسرت بغير لازم آيد بخلاف متصور و آن در بعضي صيغ مجرد
كه متصور از ابدال واو بياء اينجا تخفيف نيست بلكه متصور از ابدال واو بياء ابدال يا بالف است
براي تخفيف پس كسرت بغير اينجا متصور نيست در افعال وابن اينجا هم فايده
واو را ابتدا بتا بدل كردند و در بعد عن فايده آن در خط ظاهر ميشود زيرا كه الف از الف
كه بدل از ياست بصورت ياء نوشته ميشود چهارم اگر واو را تاء افتعال واو را بتا بدل
كنند تواليي كسرات لازم آيد و بعضي روا نيست پس واو را ابتدا بتا بدل كردند

(3) الجواد

و در ميزان نيز تواليي كسرات لازم ميآيد پس بايستي كه واو را بياء بدل ميكردند
اگر واو را بياء بدل كنند خروج كسرت بسوي ضمت شايد زيرا كه واو از پي كسرت
هم ثقيل است و تواليي كسرات آنچنان است از خروج كسرت بسوي ضمت پس ابتا
كسرات اختيار افتاد لان خروج من يسر الى عسر اختيار انچنان نيست بلكه تخيير
راه در وي سهلست و از خروج كسرت بسوي ضمت لازم آيد و اگر بتا بدل كنند
تواليي كسرات لازم آيد و هر دو محظور است و اگر بتا قلب كنند هيچ محظور لازم نيايد
پس قلب واو را بتا اختيار افتاد اگر واو را بتا بدل كنند يا بتا بدل كنند روا نباشد
زيرا كه بتا هم حرف علت است و اجتماع دو حرف علت بر يك كلمه روا نيست پس ابتدا بتا
بدل كردند و بتا را ادغام كردند و اجتماع دو حرف علت بر يك كلمه يا لازم نيامد
بدل است از همزه و ابدال در اتخذ از اخذ است يا وجود انكه يا لازم نيامد
بلكه بدل از همزه است ثم ذهب
ثم قسم اگر واو را بياء بدل كنند فعل از جهة
ظاهر و دور از كمال ياجي گردد بصيغه معروف يا ير و مجهول و اوي پس ابتدا بتا بدل كردند
ثم قسم و واو را بتا بدل ميكنند از جهة انكه ميان واو و تا قرب مخرج است و يا را بتا
بدل ميكنند از جهة آنكه يا تحت بهتر بود و دور پس اصل در ميزان باب ابدال واو است

(4) الجواد

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

و یا ساکن ما قبل دلیل کنند بر حذف واو و یا را سوال حذف واو و یا در قلت
و ثبت خبر خواهند که الف که در اثر آنکه وقوع حرف ساکن بعد واو و یا مانع
تقابل است این سکون عارضی لازم نیست از آنکه بعارض غیر پیدا
سوال بعد آوردن ضمت در واوی و کسرت در یائی نیز واو و یا از جهة تحرک
و انفتاح ما قبل خواست الف که در وزن الف اند از جهة اجتماع ساکنین افتاد
دلیلی نبود بر حذف واو و یا پس در آوردن ضمت و کسرت هیچ فائده نیست
جواب لان زیرا که شرط این تقابل آنست که واو و یا صحیح و بحرکت
لازم وزن ضمت و کسرة عارضیست و سر در آن است که حرکت لازم ثقیل است
و حرکت عارضیه نقیل نیست و ادا ل از جهة ثقل است چون این ضمت
و کسرت ثقیلت باشد ثقل بسوی ما قبلیت خواباند شرط ثقل تحقق حرکت
رواو و یا مطلق است خواه لازم بود باشد خواه عارض بخلاف ابدال که سر او
تحقق حرکت لازمیست از آنکه ثقل اسهلست از ابدال والله اعلم بالصواب
در خفض که در اصل خوفن بود چرا کسرة عین را بالضمت بدل کردند تا دلیل بود بر
بر حذف واو تا مشتبه نشود بنای یائی ابنی بالضمت بدل کردند
از جهة رعایت باب از آنکه اصل رعایت یائیست از آنکه رعایت باب تعلق

کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران

رعایت معنی دارد و رعایت واوی و یائی و تعلق بلفظ دارد و رعایت معنی اهم است
از رعایت لفظ پس التباس واو بر یائی اسهل شد از التباس یائی بیائی
سوال باید که رعایت باب در قلق منکرند و رعایت واو در خفض
از آنکه ضمت داده اند و در خفض التباس یائی بیائی دیگر بر آید زیرا که مضارع او
یخاف است پس معلوم میشود که ماضی او بکسر عین است نه بضم عین و در نبیع عین زیرا که
باب فعلت تعلق بضم العین فی الماضی و فتحها فی المضارع در کلام عرب نیامده است
مگر بسبب شذوذ چون لذت لذا و باب فعل یفعل بفتح العین فیهما و اجوف
نیامده است که حذف فاء شد و در خفض واو التباس باب فعل یفعل بالضم
بضم العین فیهما رعایت شد و وی باب فعل یفعل در کلام عرب مطرد است و در اجوف
نیز آمده است چون طال یطول طولا هو طویل و جاد یجود جودا و جودة
فهو جید سوال رعایت باب در خفض بتقل حرکت ممکن است از جهة و حرکت فا
فعل حرکت عین است و در قلت ممکن نیست از جهة و حرکت فاعل حرکت عین است
پس از نقل کسرة فتحت منقلب لازم آید پس بضرورة رعایت واوی کلمه شده مثل سال را
میرسد که بگوید رعایت باب در قلت بابدال واو یا الف و حذف آن الف از جهة
اجتماع ساکنین چرا نکردند پس جواب آنست که بگوئیم رعایت باب در خفض بتقل

حرکت ممکن است از جهة آنکه کسرت فاکلمه در وی بعد نقل قالت بمکسرة ما قبل
زیرا که هیچ یائی بمکسر فاکلمه نیامده است پس قطعا معلوم میشود که آن کسرت علی فاکلمه
نقل کرده اند بخلاف فتحت فاکلمه در قلت که او را دلالتی نیست بر باب زیرا که احتمال دارد
که آن فتحت اصلی باشد و احتمال دارد که آن فتحت عارضی باشد که نقل کرده اند پس قطعا
معلوم نمیشود فتحت عارضی فاکلمه پس بضرورت رعایت واوی کرده اند تا علم
و هم رعایت باب واوی و یائی در خفض از جهة رعایت باب در قلت
از جهة رعایت هردو حرکت کرده اند زیرا که در اصل طوالت طویلة بود
ثبت بعد بکسر یا چرا حرکت عین کلمه نقل کرده اند تا دلیل بود بر یائی و باب فعلة
لا تثبت فعل است جاری مجری حرف چون استعداد لفظ و احتمال از وی نفی کنند از جهة غلبه
مشابهة او بحرف و بدین سبب فارغ شمرده اند و عین کلمه را ساکن کرده اند تا الف
نگردد و بعد اتصال ضمیر مرفوع متحرک عین کلمه از جهة التقاء ساکنین حذف کرده اند
سوال چرا نگویند که قلت در اصل قولت بود بضم عین و اصل بیع بیعت بکسر عین
تا حاجت بدل کردن ضمت را بالضمت و کسرت نباشد جواب زیرا که زمان قلت از باب
فعل یفعل بضم العین فیها شده و بیعت از باب فعل یفعل بکسر العین فیهما باب فعل یفعل
بضم العین فیهما منقرض شده است باب فعل یفعل بکسر العین فیهما

و در اجوف نیامده است و لفظ فرقانی فتحت را بالضمت در واوی و در یائی بکسرة بدل
و میکنند و در واو و یا در مثل قولت و بعت از جهة حرکت و انفتاح ما قبل الف بدل کرده
و آن الف از جهة اجتماع ساکنین حذف کرده اند پس فاکلمه را در واوی بضمت و در
و در یائی بکسرة داده اند تا ضمت بالضمت و کسرة بر یائی قول امام سیبویه است
و این جانب بهمین قول اختیار کرده است هرواو و یا که در فعل مضارع رود مانند آن بجای
عین کلمه مضموم یا مکسور شده و ما قبل او ساکن بود و واجب است که ضمت و کسرت عین کلمه را
نقل کرده اند تا کلمه و هندر ابر موافقت ماضی را مانند مضارع در فعل تا آنکه ضمت و کسرت
و کسرت بر واو و یا بعد سکون ثقیل نیست چون بقال و بیع که در اصل یبقول و یبیع
بود موافقت ماضی بر ابدال واو و یا بالف تقاضا میکنند نه نقل حرکت از الف تا
جواب موافقت ماضی همین تقاضا میکند زیرا که اعلال و صحاح بفتح یا میکنند التباس باب
مخاف و یهاب آنست که بضرورت فعل یفعل اختیار افتاده است بابدال تا در وی تغیر بالضمت
پیشه یا نکرد ماضی در بعضی محلها نیز بتقلید مقتل شده است چنانکه در قلق و بیض و قیل و بیاع و اجوف
در قلق و بیعن که در اصل یقولین و یبیعین بود چون عمل بقانون مذکور کرده اند و ساکن بهم آمدند
بکسر داده اند یقلقن و یبیعن شده و مجتبین در مثل که در اصل اقتوال بود چون بدین قانون مذکور
عمل کرده اند و ساکن بهم آمد یکی واو و دوم لام و او را حذف کرده اند فاعل شد و بعد همزه

ادغام وجواز وامتناع آن اعتبار حرکت حرف دوم است یعنی هرجا که حرکت حرف دوم
لازم است ادغام واجب است چون مدّ یمدّ مدّاً و هرجا که عارض است ادغام جایز است
چون لم یمدّ و مدّ ولا تمدّ و هرگاه که عارض است ادغام ممتنع است چون ظلّت و مددتُ
و یعنی کلمات متضاعف قلب آید است برای تخفیف این یکی دیگر دو حرف متقارب
در یک حکم دو حرف متجانس دارند در ادغام چون خواهند که میان متقاربین ادغام
کنند حرف اول را مبدل کنند از جنس دوم سازند بعد ادغام کنند چون عبدت
و لبثت و قد جاءو قلب یک ادغام تنوین و نون ساکن در یکی
از حروف برملون هم از این قبیل است چون من یوم و من رسول و من مال
و من لبن و من وال و من تورٍ لفظ التنوین جارٍ فی رجل یوم الجمعة و رایت
رجلاً رشیداً و جاءنی رجل من المدینة و جاءنی رجلٌ لئیم و جاءنی رجل واحد و جاء
بعل و ناصر و جاءنی رجل نامر و ادغام تنوین و نون ساکن در حروف برملون
دو گونه است ادغام بغنّه یعنی بالقاء غنّه تنوین و نون ساکن و آن
حروف یرملون است و ادغام بغیر غنّه و آن با را و لام است ذکر در ادغام
متجانسین در یک کلمه حرف یم را در کتابت ابراز نکنند چون مدّ و در ادغام
متقاربین ابراز کنند چون لبثت و در دو کلمه هم جایز است که ابراز نکنند چون قد جاء

و قد جاء حرف یم ساکن چون بجزم یا بوقف ساکن شده واجب است
که او را حرکت دهند از جهة اجتماع ساکنین زیرا که حرف یم ساکن متحرک
از جهة ادغام و حرف یم ساکن قبل از جهة جزم و وقف پس لازم آید حذف
آخر را حرکت دهند روا باشد و فتحه دهند از جهة آنکه فتحه اخف الحرکات
و روا باشد کسرت دهند از جهة آنکه اصل در تحریک ساکن است کسرت
یا ضمّت دهند از جهة اتباع حرکت ماقبل اگر ماقبل مضموم باشد و روا باشد
که فک ادغام کنند از جهة آنکه حرکت حروف دوم لازم است چون لم یمدّ و لم تمدّ
و لم تمدّوا و لم یمددن و یجوز فی امر حاضر جمع مدّ و مدّا و امددن و امددن
اما ما بها جاز ادغام نکنند مدّ را که ضمیر ساکن متصل شده چون لم تمدّوا و لم
تمدّی و مدّا و امدّا و مدّی که ادغام در یکدیگر واجب است از جهة لزوم
فتح یا الف قبل و لزوم ضمّت واو قبل و لزوم کسرت یا ماقبل ضمّ و جواز حرکات
ثلاث نزد یک بعضی وقف است یا ضم مدغم غاب و سکونی دیگر
بود مضاف شده یا متصل شده یا بالقاء حرکت یا ضم مدغم غاب ضمّ لام است چون لم یمدّه
و مدّه و بالقاء حرکت یا ضم مونث غاب فتحه لازم چون لم یمدّها و مدّاها و بالقاء
ساکنین دیگر کسرت لازم است بلغة قبیح چون لم یمدّ الرجل و مدّ الغلام

هرجا که دو ساکن جمع شوند ساکن اول مدّ و لین باشد و ساکن دوم مدغم
در یک کلمه حذف کنند چون دابّة و خویصّة و ثمود را بحالهای اجتماع ساکنین
در کلام عرب مغفو است باعتبار امکان کلام و حسن تخفیف و این را
اجتماع ساکنین علی حدّیه گویند و همچنین در حاله وقف اجتماع ساکنین نیز
مغفو است باعتبار امکان کلام چون دابّة و خویصّة و اگر ساکن دوم مدغم نباشد
مدّه را حذف کنند چون لم یقل و لم یبع و لم یخف و لم یخش و مدّه را در
و لم یخف چون اتقی الله و خشی الله و لو استطعنا و اگر مدّ در حرف
صحیح باشد در دو کلمه اول را حرکت دهند چون قال ادعوا الله و من انبک
و در یک کلمه دوم را حرکت دهند چنانکه بالا بیان کردیم یعنی فتحه یا ضمّه یا
ضمّت و کسرت از جهة آنکه اصلست در تحریک ساکن و ضمّت از جهة
متابعت ماقبل اگر ماقبل مضموم باشد چون و او در آخرین و یا در آخرین
جز احذف کنند یا آنکه اجتماع ساکنین علی حدّه است چون شرط
اجتماع ساکنین علی حدّه آن است که دو ساکن در یک کلمه باشند و حرف مدغم
در آخرین و آخرین در کلمه دیگر است پس باید که الف در آخرین و آخرین
نیز حذف نکنند از جهة اجتماع ساکنین علی حدّه نوشته است از جهة آنکه

حرف مدغم در کلمه دیگر است پس الف را جزما ثابت نوشتند
اگر الف را در آخرین حذف میکردند التباس نفی بمفرد و امر
واو را در آخرین حذف میکردند التباس نفی بمفرد و امر
و او را در آخرین حذف میکردند و سه نون چه میشد که موجب تطویل
پس اجتماع ساکنین بضرورت معفو شده بخلاف حذف الف در آخرین
و حذف یا در آخرین که موجب التباس نیست پس حذف در آن شائع
و احسن شد چون این شناخته پس بدان که در یعنی کلمات مضاعف قلب آخر
برای تخفیف و این بر دو نوع است سماعی و قیاسی سماعی چون لقیت
و در حاب من در شینها و لم یستبه و در اصل تحققن دو شینها و لم یستبه
یعنی دوم در دو شینها و نون دوم در شینش یا مبدل کردند پس
یا را در دو شینها و طاء از جهت تحرک و انفتاح ماقبل با الف مبدل کردند
پس بر پنجتی از جهة حذف کردند و همچنین املیت و ضمنت
و تسرّیت و تظنّیت که در اصل امللت و ضمنت و تسررت
و تظننت بعد و قیاسی چون دیوان و دینار و قیراط و شراط
و شیراز و دیباس که در اصل دوان و دنار و قراط و سراط
و شرراز و دمباس بعد در بعضی کلمات حذف عین کلمه آمده است

وآن نیز بر دو گونست سماعی و قیاسی سماعی چون ظلمت و مشقت
بفتح فا کلمه که در اصل ظلامت و مشقت بود بکسر عین کلمه و نقل
حرکت عین کلمه بفا کلمه میدهند بعد حذف میکنند الف ظلمت
مشقت بکسر فا میگویند و حذف در ظلمت فتح است
لکثرة الاستعمال کقوله تعالی فظلتم تفکهون تخلفون میسوزند
و قیاسی در مفاعل باب تفعل و تفاعل حذف و تا در اول کلمه
حذف تنزل و تباعد که در اصل تتنزل و تتباعد حذف یکی تا را اینجا
جایز و مطرد است و قصد من کوشیدن تا اول را و بعضی تا ثانی را و این جمله
که گفتیم بیان قوانین قلبیات مشهور و معمول و مضاعف بقی فانما العلامات
و اجناس باقی از تغلیب مصدوق و مقرون و متماثل و متجانس و خلاف
از اجناس مذکور و اصول و فروعات محکمه و اجناس مرکبه همین قوانین
که یاد کردیم بسی است چون نامل کند شخص و حکم را بر حکم صحیح مورد قیاس مضاعف
وارد نشود چون ذبذب و مصمض و امثال کلمات چند از مضاعف و مثلین
بیامد ما وجد موجبات اعمال و اوغام تا بر اصل و اصلی گشته چون غور
و حور و دود و غیب و غیر و حوکة و شوکة و ازوج و ازواج و ازوجه و ازواج

والله اعلم

بعد الکلمات دیگر

واستصوب و استحوذ نحوت عیشة البلد عصب و قطط الشعر و ما بنیه آن
چند قوانین متفرق دیگر است که بیان حاجت نیست یاد کنم نکی آنکه هر
الفی که ما قبل او مضموم گردد واو شود بشرط آنکه زیاده باشد چون صور جمع
ضارب تصغیر ضارب و ضویرب تصغیر تاب الف واو نشد
با آنکه ما قبل او مضموم است زیرا که الف اصلی است بیت بدلی از یاء است
و کلمه را در تصغیر اولی اصلی کنند و اگر مکسور کنند یا شود و ما قبل او
مکسور گردد یا نشود چون عصفور و عصافیر هر گه حدان سیوم
واو باشد و زواید نبود در جمع بعد الف افتد همزه کقولهم جمع صحیفه
و صحائف و عجوزه و عجائز و عجایزه و رسائل و در معالی و مقاوم همزه نگشت
از آنکه معیشة و الف مقابله زاید است نسبت اصلیت و ابدال در مقابل
با وجود آنکه با مصیب اصلیت مشابهت هر جا که الف حشو
میان دو واو و یا میان دو یا افتد آن واو و یا را بهمزه بدل کنند
چون اول واو آید و حرف ساکن در اصل و اول و ضمایر لفو و ود و طوا و
زواید همزه نگشت زیرا که از طرف دور است و آنکه قوانین جمع
و اجناس مذکور بسیار است اما محصر گفته شد زیادت ازین نتوان گفت

بسم الله الرحمن الرحیم نعم المعین

بعد توحید خداوند و درود مصطفی
نعت آل پاک پیغمبر رسول مجتبی
هست مدح خسرو غازی معین الدین حسین
حامی دین آفتاب معدلت ظل خدا
بر خلایق واجب و بر بنده زاده فرض عین

چون دعا شاه زاده سال و مه صبح و مسا
دولت و فتح و ظفر اقبال و جاه و سلطنت
باد و باقی هر دو را تا هست امکان بقا
عامل اندر نحو صد بابست چنین فرموده اند
شیخ عبد القاهر جرجانی بپیر بدی
معنوی ازوی دو بابست جمله دیگر لفظی اند
باز لفظی شد سماعی و قیاسی ای فتا
قسم اول را سماعی دان و نوشش سیزده

قسم ثانی را قیاسی هفت گفت آن را نما

النوع الاول من العوامل اللفظیة النحویة

نوع اول بعده حرف جر بود میدان یقین

کاندرین یک بیت آمد جمله هجوین و جر را

باء و تا و کاف و لام و واو و منذ و مذ خلا

رب حاشا من عدا فی حتی علی حتی الی

النوع الثانی الاسم الذی یختص بالفعل وهو نوعان

ان با آن و گاه ولیت لکن و لعل

ناصب

ناصب اسم اندر رابع و رفع خبر ضد ماولا

النوع الثالث الاسم الذی یختص بالاسم وهو نوعان

واو و با و منذ و مذ الا ایا و ای هب

ناصب اسم اند پس این هفت حرف مقتدا

النوع الرابع الحروف المشترکة بین الفعل والاسم وهی اربعة

آن و ان پس کی اذن این چار حرف معتبر

ناصب مستقبل کنند این جمله وایم اقتضا

النوع الخامس الحروف الجازمة للفعل وهی اربعة

ان و لم لما و لام امر لا و نهی هم

پنج حرف جازم فعل اند هر یک بی دغا

النوع السادس اسماء یجازی بها وهی اسماء

من وما مهما وای حیثما اذما متی ا

ایما ای نه اسم جازمند مر فعل را

النوع السابع الفاظ کلها اسماء منکرة

ناصب اسم منکر نوع هشتم چار اسم

هست چون تمیز باشد آن منکر هر کجا

اولین

اولین لفظ عشر باشد مرکب با احد

همچنین تاتسع و تسعین بر شمار این حکم را

باز ثانی گم چو استفهام باشد نی خبر

ثالث ایشان کآمی رابع ایشان کذا

النوع التاسع اسماء افعال

نه بود اسماء افعال و از آن شش ناصب اند

دونک و یله علیک حیهل باشد وها

پس رویدا باز رافع اسم را هجهات این

بازشش نیست دگر عامل یاد گیر این بیت

نوع دهم افعال ناقصه

نوع عاشر سیزده فعلند که ایشان ناقصند

رافع اسمند و ناصب در خبر چون مادلا

گان صار و اضحی و امسی و اضحی ظل با بات

مافتی مادام ما انفک لیس باشد از قفا

مابرح مازال و افعال که ایشان مشتقند

هرکجا معنی همین حکم ست در جمله روا

نوع یازدهم افعال مقاربه

دیگر افعال مقارب در عمل چون ناقصند

هست چون کاد و کرب ما او شک و دیگر عسیٰ

النوع الثانی عشر منها

رافع اسما جنس افعال مدح و ضم بود

چار دیگر بعسیٰ جنس و سوا انکه جنبد

النوع الثالث عشر منها

دیگر افعال یقین و شک بود کان بر دوام

بست آنها

چون در آید هریکی منصوب سازد هر دوا

خلت باشد پس با علمت حسبت ظننت

پس ظننت باز آیت چون وجدت همچنا

فی العوامل المعنویة

عامل فعل مضارع معنوی باشد بدان

همچنین معنی بود عامل یقین در مبتدا

دولت و اقبال جاه شاهزاده برکمال

در تضاعف باد باقی ختم کردم بر دعا

تمت تمام شد

م م م م م

م م م

رسالهٔ منشعب

در صرف

وفرجان وجمع منها فروج وفراريج وفرب وفربة وفربيات
افعل شدن افعال غلبه كردن افعم سير كردن افضل مهتر كردن

فصل

بروزن فعل يفعل بكسر العين في الماضي وفتحها في الغابر چون السمع شنيدن
وكوش فرا داشتن سمع يسمع سمعا فهو سامع وجمع سميع
سمعا فهو مسموع الامر منه اسمع والنهي عنه لا تسمع الظرف منه مسمع
والآلة منه مسمع ومسمعة ومسماع وتثنيتها مسمعان ومسمعان وجمع
منها مسامع ومسامع وافعل التفضيل منه اسمع والمونث منه
سمعى وتثنيتها اسمعان وسمعيان وجمع منها اسمعون وأسامع
وسمعيات العلم والحفظ بداشتن الشهد والشهادت گواهى
دادن

بروزن فعل يفعل بفتح العين في الماضي والغابر چون الفتح گشادن
فتح يفتح فتحا فهو فاتح وجمع يفتح فتحا فهو مفتوح
الامر منه افتح والنهي عنه لا تفتح الظرف منه مفتح والآلة منه مفتح
ومفتحة ومفتاح وتثنيتها مفتحان ومفتحان وجمع منها مفاتح ومفاتح
وافعل التفضيل منه افتح والمونث منه فتحى وتثنيتها افتحان وفتحيان
وجمع منها افاتحون وافاتح وفتح وفتحيات المنع بازداشتن القمع
دنگ كردن القرنفل گرنفل شتن القرفة سرداشتن بدانكه بديني فعل آيد بجاى عين
كلمه يا لام كلمه الحرفي يا از حروف حلقي حرف حلقي شش اى از همزه تا واو

خاوعين وفين اما ازركس ديزركن وآبى يابى فشاذ يعنى خلاف قياس

بروزن فعل يفعل بضم العين في الماضي والغابر چون اكرم واكرام
بزرگ شدن وبزرگ پنداشتن بدانكه اين باب لازمى ست وبيشتر اسم
فاعل اين باب بروزن فعيل مى آيد اكرم گرامتر گرامتا وكرامتا
فهو كريم الامر منه اكرم والنهي عنه لا تكرم الظرف منه مكرم
والآلة منه مكرم ومكرمة ومكرام وتثنيتها مكرمان ومكرمان والجمع
منها مكارم ومكارم وافعل التفضيل منه اكرم والمونث منه كرمى
وتثنيتها اكرمان وكرميان وجمع منها اكرمون واكارم وكرم وكرباء
بدانكه اين باب هميشه لازمى باشد ولازمى آنرا بود كه فعل وى بديگرى نرسد چون
گرم زيد ومتعدى آن باشد كه فعل وى بديگرى رسد چون ضرب زيد عمرا
الطافة لطيف شدن القرب نزديك شدن الكثرة
بسيار شدن اما تفاوت ميان آنكه وزن او كمتر آيد وآن سه باب اند

بروزن فعل يفعل بكسر العين في الماضي والغابر چون الحب والحبابا
دوست داشتن حب يحب حبا وحبابا فهو
محب وحب يحب حبا وحبابا فهو محبوب
الامر منه احبب والنهي عنه لا تحبب الظرف منه محبب والآلة
منه محب ومحبة ومحباب وتثنيتها محبان ومحبابان

منها محاب ومحاب وافعل التفضيل منه احب والمونث
حبى وتثنيتها احبان وحبيان وجمع منها احبون واحاب
وحب وحبيات بدانكه از صحيح اين باب جز حب يحب وهم
بضم ويكر نيامده ست الثلثة وشش ديگر بروزن فعل يفعل بكسر العين في الماضي و
ضمها في الغابر بدانكه از صحيح اين باب جز فضل يفضل ويكر نيامده ست وهفت
حضر يحضر وهم ستم را نيز از اين باب ميكويند چون الفضل افزون آمدن
وغلبه كردن فضل يفضل فضلا فهو فاضل وفضل يفضل
فضلا فهو مفضول الامر منه افضل والنهي عنه لا تفضل الظرف منه
مفضل والآلة منه مفضل ومفضلة ومفضال وتثنيتها مفضلان
ومفضلان وجمع منها مفاضل ومفاضيل وافعل التفضيل منه افضل
والمونث منه فضلى وتثنيتها افضلان وفضليان وجمع منها افاضل
وافاضل وفضل وفضليات الحضور حاضر آمدن

فعلا يفعل بضم العين في الماضي وفتحها في الغابر بدانكه هر ماضى كه مضموم العين باشد
مستقبل او نيز مضموم العين آيد مكر در يك باب از معتل عين واوى چون الكيد
والكيدودة خواستن ونزديك شدن كاد يكاد كيدا و
كيدودة فهو كايد ويكيد يكاد كيدا وكيدودة فهو
مكود الامر منه كد والنهي عنه لا تكد الظرف منه مكود والآلة

منه كيود ومكواد ومكوادة وتثنيتها مكودان ومكوادان
وجمع منها مكاويد ومكاويد وافعل التفضيل منه اكود والمونث
منه كودى وتثنيتها اكودان وكوديان وجمع منها اكودون
واكاود وكود وكوديات واين باب در لغت عرب از ابواب
شيع كمتر آمده ست اما منشعب كه در او حروف زايده باشد بر دو گونه ست
يكى آنكه ملحق بر باعى باشد وديگر آنكه ملحق بر باعى نباشد آن نيز بر دو گونه ست
يكى آنكه در وى الف وصل در آيد دوم آنكه در وى الف وصل در نيايد
اما آنكه در وى الف وصل در آيد نه باست بروزن افتعال چون
الاجتناب بر ميز كردن اجتنب يجتنب اجتنابا فهو
مجتنب واجتنب يجتنب اجتنابا فهو مجتنب الامر منه
اجتنب والنهي عنه لا تجتنب الالتماس جستن التماس
پاره جهيدن الاقتناص صيد كردن الاعتزال يكسو شدن الاقتعاد بر داشتن
الاختطاف ربودن بروزن استفعال چون الاستنصار يارى
طلبيدن استنصر يستنصر استنصارا فهو مستنصر
واستنصر استنصارا فهو مستنصر الامر منه استنصر
والنهي عنه لا تستنصر الاستشفاء طلب آمرزش خواستن
الاستشفاء زميدن ورمانيدن الاستخلاف كسى را بجاى خويش

ویا بجای دیگری شدن الانتقال برخوردار کردن بکسی یا بچیزی
بدانکه این هر دو باب متعدی و لازمی آمده اند باب سیوم بروزن انفعال بزیادت
بدانکه هر فعلی که بدین وزن آید لازمی باشد چون الانفطار شکافته شدن
انفطر ینفطر انفطارا فهو منفطر الامر منه انفطر والنهی عنه
لاتنفطر الانصراف بازگشتن الانخفاف خفه کردن الانطلاق رها شدن
الانشکاب شاخ برشاخ شدن باب پنجم بروزن افعلال است بدانکه این
باب لازمی است چون الاحمرار سرخ شدن تصریف احمر یحمر احمرارا
فهو محمر الامر منه احمر والنهی عنه لاتحمر
ولاتحمرر الاخضرار سبز شدن الاقشعرار زرد شدن
الاغبرار کرده آلوده شدن باب ششم بروزن افعیلال چون الادهیمام
سخت سیاه شدن تصریف ادهیم ادهیماما فهو مدهیم
الامر منه ادهیم والنهی عنه لاتدهیم
ولاتدهیما الاشهیباب سفید شدن اسب بدانکه
کمیت شدن اسب الاشهیباب سفید شدن اسب بدانکه
این همه باب لازمی اند باب هفتم بروزن افعیعال چون الاخشیشان سخت
درشت شدن تصریف اخشوشن یخشوشن اخشیشانا
فهو مخشوشن الامر منه اخشوشن والنهی عنه لاتخشوشن

الاخزوان

الاغبرار اغبرار دیده شدن جامه الاغلیلاء کهنه شدن جامه الاغلیلاء شور
شدن بدانکه این باب در قرآن نیامده است باب هفتم بروزن افعوعال
بزیادت الف در اول و واو باشد بعد عین چون الاجلوذ اشتافتن
تصریف اجاوذ یجاوذ اجلواذا فهو مجلوذ الامر منه اجاوذ
والنهی عنه لاتجاوذ بدانکه ازین باب نیز در قرآن چیزی نیامده است باب هشتم
بروزن افاعل است بزیادت الف در اول و تشدید بر فا و الف دیگر بعد
فاچون الاتاقل گران شدن و خود را گران ساختن تصریف اتاقل یتاقل
اتاقلا فهو متاقل الامر منه اتاقل والنهی عنه لاتتاقل الادوار
دریافتن الاستاقط میوه از درخت فرو افکندن الاصطاب بایکدیگر آشتی
کردن الاواخمن بایکدیگر رونق مالیدن الاواخمط میوه از درخت افتادن
الاتاقب بایکدیگر مانند شدن بدانکه این باب نیز در قرآن نیامده است
باب نهم بروزن افعنلل بزیادت الف در اول و تشدید بر فا و بر عین
چون الاقعنسس پاک شدن تصریف اقعنس یقعنس اقعنسسا فهو
مقعنس الامر منه اقعنس والنهی عنه لاتقعنس الاذوقل کلیم
بوسیدن الاضرنبی زاری کردن الاجنبذ دور شدن الاذوقل گرد
چیزی گشتن و بدیدن و یاد کردن بدانکه اصل باب افاعل و افاعل و تفاعل و تفاعل
بود تا را ساکن کرده ایده بفا بدل کردند فا در فا ادغام کردند از جهت تخفیف

در فتح پس همزه وصل در اول او در آوردند تا ابتدای بساکن لازم نیاید
وانکه در او الف وصل در نیاید پنج باب باب اول بروزن
افعالی است چون الاکرام گرامی کردن و بزرگ پنداشتن تصریف
اکرم یکرم اکراما فهو مکرم واکرم یکرم اکراما فهو
مکرم الامر منه اکرم والنهی عنه لاتکرم الاسلام مسلمان شدن
وکردن نهادن الاذباب ترسانیدن الاقامه قائم کردن بدانکه همزه امر
این باب همزه وصل نیست بلکه قطعی است که حذف کرده شده ساز
مضارع او یعنی تکرم که در اصل اتکرم بود همزه را حذف کرده اند
از جهت موافقت اکرم که در اصل اأکرم بوده است همزه ثانی از
جهت اجتماع همزتین افتاد زیرا که در کلام عرب مستکره میدارند اکرم
شده باب دویم بروزن تفعیل بزیادت تا در اول و یا بعد عین چون التکسر
بسیار کردانیدن تصریف کسر تکسیرا یکسر فهو مکسر
وکسر یکسر تکسیرا فهو مکسر الامر منه کسر
والنهی عنه لاتکسر التقدیم کسی را راست کرداشتن
التکنیب کسی را دروغ زن داشتن التقدیم پیش شدن و پیش کردن
التمکین جای دادن باب سیوم بروزن تفعل بزیادت تا در اول و تشدید
بر عین چون التقبل پذیرفتن تصریف تقبل یتقبل تقبلا

فهو متقبل وتقبل یتقبل تقبلا فهو متقبل الامر منه
تقبل والنهی عنه لاتتقبل التفکه میوه خوردن التلبث درنگ
کردن التحمل بشتافتن التبسم دندان سفید کردن بدانکه در باب تفعل
وتفاعل بهر جا که دو تا بهم آیند روا باشد که یکی را حذف کنند باب چهارم
بروزن مفاعلة بزیادت الف بعد فا چون المقاتلة والقتال والقتال
بایکدیگر کارزار کردن تصریف قاتل یقاتل مقاتلة فهو مقاتل
وقتل یقاتل مقاتلة فهو مقاتل الامر منه قاتل والنهی عنه
لاتقاتل المعاقبة والعقاب عقوبت کردن المماکنة واتخداع فریفتن
اطلاق مکنه لازم کرفتن المبارکة برکت کرفتن از خدای عزوجل بچیزی
باب پنجم بروزن تفاعل بود بزیادت تا در اول و الف بعد فا چون
التقابل بایکدیگر پیوستن تصریف تقابل یتقابل تقابلا
فهو متقابل وتقوبل یتقابل تقابلا فهو متقابل
الامر منه تقابل والنهی عنه لاتقابل التخاصم بایکدیگر خصومت
کردن التخافت پنهان کردن التعارف بایکدیگر کرشناختن التعاجز
بایکدیگر کرفرو کردن اما بعضی بر دو کونه ست یکی مجرد که در او حروف زاید
نباشد دوم مزید که در او حروف زاید باشد اما آنکه در او حروف
زاید نباشد یک بابست و این باب لازمی و متعدی می آید باب

اول بروزن فعللة چون البعثرت برانگیختن تصریف بَعثَرَ يُبَعثِرُ بَعثِرْ بَعثَرَةً فهو مُبَعثِرٌ وبُعثِرَ يُبَعثَرُ بَعثَرَةً فهو مُبَعثَرٌ الامر منه بَعثِرْ والنهی عنه لا تُبَعثِرْ الذخیرة کردانیدن العَسکَرة لشکر ساختن القَنطَرة پل بستن الزَعفَرة زنگ کردن بزعفران امارباعی که در او حروف زاید باشد آن هم بر دو گونه ست یکی آنکه در او الف وصل باشد دیگر آنکه در او الف وصل نباشد وآن نیز یک بابست واین باب لازمی ست در قرآن نیامده ست باب اول بروزن تَفَعلُل چون التَسَربُل پیراهن پوشیدن تصریف تَسَربَلَ يَتَسَربَلُ تَسَربُلاً فهو مُتَسَربِلٌ الامر منه تَسَربَلْ والنهی عنه لا تَتَسَربَلْ التَبَرقُع برقع پوشیدن التَنَخمُر خراميدن التَنَمهُر متمهور شدن اما آنکه در او الف در آید دو بابست واین هر دو باب لازمی ست باب اول بروزن اِفعِلال بزیادت الف در اول ودو نون بعد عین چون الاِبرِنشاق تاج نهادن تصریف اِبرَنشَقَ يَبرَنشِقُ اِبرِنشاقاً فهو مُبرَنشِقٌ الامر منه اِبرَنشِقْ والنهی عنه لا تَبرَنشِقْ الاِلجِرار انجام اجتماع شدن الاِغرِنکاس سیاه شدن اموی الاِسلِنطاح برقفا خفتن بدانکه این باب در قرآن چیزی نیامده ست باب دوم بروزن اِفعِلال چون

الاِشعِرار موی بر تن خاستن تصریف اِقشَعَرَّ يَقشَعِرُّ اِقشَعرِرْ اِقشِعراراً فهو مُقشَعِرٌّ الامر منه اِقشَعِرَّ والنهی عنه لا تَقشَعِرَّ بدانکه این باب در قرآن آمده ست قال الله تعالی تَقشَعِرُّ منه جُلُودُ الذین اما مشتبه ثلاثی که ملحق برباعی ست بر دو گونه ست یکی آنکه ملحق برباعی مجرد باشد دیگر ملحق برباعی مشتبه اما آنکه ملحق برباعی مجرد باشد هفت باب ست باب اول بروزن فَعلَلة بتکرار اللام چون الجَلبَبة چادر پوشیدن تصریف جَلبَبَ يُجَلبِبُ جَلبَبَةً فهو مُجَلبِبٌ الامر منه جَلبِبْ والنهی عنه لا تُجَلبِبْ الشَملَلة شتافتن ولیس منه فی القرآن

باب دوم بروزن فَعنَلة بزیادت النون بین العین واللام چون القَلنَسة کلاه پوشیدن تصریف قَلنَسَ يُقَلنِسُ قَلنَسَةً فهو مُقَلنِسٌ الامر منه قَلنِسْ والنهی عنه لا تُقَلنِسْ

هذا الباب لیس فی القرآن باب سیوم بروزن فَوعَلة بزیادت الواو بین الفاء والعین چون الجَوزَرَبة پاتیابه پوشیدن تصریف جَوزَرَبَ يُجَوزِرِبُ جَوزَرَبَةً فهو مُجَوزِرِبٌ الامر منه جَوزَرِبْ والنهی عنه لا تُجَوزِرِبْ الخَوتَعة سخت پیر شدن

لیس فی القرآن باب چهارم بروزن فَعوَلة بزیادت الواو بین العین

واللام چون التَسَرول ازار پوشیدن تصریف سَرول يُسَرول سَرولَةً فهو مُسَرول وسُرول يُسَرول سَرولَةً فهو مُسَرول الامر منه سَرول والنهی عنه لا تُسَرول باب سیم بروزن فَیعَلة بزیادت الیای بین الفاء والعین چون الجَیعَلة پیراهن پوشیدن تصریف جَیعَلَ يُجَیعِلُ جَیعَلَةً فهو مُجَیعِلٌ وخَوزَلَ يُخَوزِلُ خَیعَلَةً فهو مُخَیعِلٌ الامر منه خَیعِلْ والنهی عنه لا تُخَیعِلْ بدانکه این باب در قرآن آمده ست قال الله تعالی کَسَتْ عَلَیهِم مُخَیعِلَ

باب ششم بروزن فَعیلَة بزیادت الیا بین العین واللام چون الشَمشَرة افزونی بر کهای کشت بریدن تصریف شَمشَرَ يُشَمشِرُ شَمشَرَةً فهو مُشَمشِرٌ الامر منه شَمشِرْ والنهی عنه لا تُشَمشِرْ باب هفتم بروزن تَفَعوُل بزیادت الالف بعد اللام چون القَلَساة کلاه پوشیدن تصریف قَلَسَ يُقَلِسُ قَلَساةً فهو مُقَلِسٌ وقَلَسَ يُقَلِسُ قَلَساةً فهو مُقَلِسٌ الامر منه قَلِسْ والنهی عنه لا تُقَلِسْ اما آنکه ملحق مشتبه رباعی ست آن نیز بر دو گونه ست یکی آنکه ملحق مجرد باشد هشت بابست باب اول بروزن تَفَعلُل بزیادت التاء وتکرار اللام چون التَجَلبُب چادر پوشیدن تصریف تَجَلبَبَ يَتَجَلبِبُ تَجَلبُباً وجَلبَبَ يُجَلبِبُ تَجلِبَاباً فهو مُتَجَلبِبٌ الامر منه تَجَلبِبْ والنهی

لا تَتَجَلبِبْ باب دوم بروزن تَفَعلَل بزیادت التاء واللام چون التَقَلنُس کلاه پوشیدن تصریف تَقَلنَسَ يَتَقَلنِسُ تَقَلنُساً فهو مُتَقَلنِسٌ الامر منه تَقَلنِسْ والنهی عنه لا تَتَقَلنِسْ باب سیوم بروزن تَمَفعَل بزیادت التاء والمیم قبل الفاء چون التَمَسکُن بجای خویش بودن تصریف تَمَسکَنَ يَتَمَسکَنُ تَمَسکُناً فهو مُتَمَسکِنٌ الامر منه تَمَسکَنْ والنهی عنه لا تَتَمَسکَنْ باب چهارم بروزن تَفَعلَت بزیادت التاء قبل الفاء وبعد اللام چون التَغَفرُت آمرزش خواستن تصریف تَغَفرَتُ يَتَغَفرُتُ تَغَفرُتاً فهو مُتَغَفرِتٌ الامر منه تَغَفرَتْ والنهی عنه لا تَتَغَفرَتْ باب پنجم بروزن تَفَوعُل بزیادت التاء قبل الفاء والواو بین الفاء والعین چون التَجَورُب پاتیابه پوشانیدن تصریف تَجَورَبَ يَتَجَورِبُ تَجَورُباً فهو مُتَجَورِبٌ الامر منه تَجَورِبْ والنهی عنه لا تَتَجَورِبْ باب ششم بروزن تَفَعوُل بزیادت التاء قبل الفاء والواو بین العین واللام چون التَسَرول ازار پوشیدن تصریف تَسَرولَ يَتَسَرولُ تَسَرولاً فهو مُتَسَرولٌ الامر منه تَسَرولْ والنهی عنه لا تَتَسَرولْ باب هفتم بروزن تَفَیعُل بزیادت التاء قبل الفاء والیا بین الفاء والعین چون التَمَیعُل پیراهن پوشیدن تصریف تَمَیعَلَ يَتَمَیعَلُ تَمَیعُلاً

فهو مُتَفَعِّل الامر منه تَفَعَّل والنهی عنه لا تَتَفَعَّل باب ششم بروزن
تَفَعُّلٌ چون اَلتَّقَلُّبُ گاه بوشیدن تصریفه تَقَلَّسَ یَتَقَلَّسُ
تَقَلُّسًا فهو مُتَقَلِّس الامر منه تَقَلَّس والنهی عنه لا تَتَقَلَّس
اما آنکه ملحق باخرجم باشد دو بابست باب اول بروزن اِفْعِنْلَال چون
اَلاِقْعِنْسَاسُ وایس شدن وسخت شدن تصریفه اِقْعَنْسَسَ
یَقْعَنْسِسُ اِقْعِنْسَاسًا فهو مُقْعَنْسِسٌ الامر منه اِقْعَنْسِسْ
والنهی عنه لا تَقْعَنْسِسْ باب دوم بروزن اِفْعِنْلَالٌ چون اَلاِسْلِنْقَاءُ
ستاں باز افتادن تصریفه اِسْلَنْقَی یَسْلَنْقِی اِسْلِنْقَاءً فهو مُسْلَنْقٍ
الامر منه اِسْلَنْقِ والنهی عنه لا تَسْلَنْقِ ۵ تمام شد نسخه منتخب بتاریخ
جمادی الاول سنه ۲۳ محمد شاهی بید الفقیر خادم العلم المحقق الانصاری شیخ [illegible]
را میسوری عفی عنه ۵ غرض نقشی ست کز ما یادگار ماند ۱۲
که هستی را نمی بینم بقائی ۱۲ مگر صاحبدلی
روزی بر حمت ۱۲ کند در حق این
مسکین دعائی ۱۲۴۳
۴۳
۴